

Makkay János

SICULICA HUNGARICA

NAGY GÉZÁTÓL LÁSZLÓ GYULÁIG

*Ming'art az régi Szekel'ek n'eluere tekinczen,
Kiknel tifzta Mag'ar n'elw maradeka vag'on.*
(Vilmányi Libécz Mihály kísérő verséből
Székely István *Világkrónikájához*, 1559)

Földes László
(*Szászváros, 1934 – Budapest, 1980*)
hajdani székely barátom emlékének

I. A székely eredet és a kettős honfoglalás

A székely-kérdés korszerű, magyar megoldása – a török eredet feltevésével szemben a székelység ősi magyar voltának *újrabizonyítása* – lehetetlen László Gyula elméletének, a kettős honfoglalás tételének (valamilyen változatának) elfogadása nélkül. Nem véletlen tehát, hogy írásomat ennek a sokat emlegetett, de félreértett teóriának rövid felvázolásával kezdem, hogy azután később rámutassak azokra a forradalmian új pontokra, amelyek már Nagy Géza nevezetes, jóllehet kissé elfeledett írásában megjelentek. Annak a Nagy Gézának a tanulmányában, akit maga László Gyula egyik elődjének tartott, és aki évekig dolgozott László Gyula ősi földjén, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban.

László Gyula elméletének sarokkövei és megértésének-elfogadásának nehézségei

Teljes visszautasítás, kétkedés vagy legfeljebb jóindulatú mosoly a válasz (szakszerű kritika helyett) arra a megújítást célzó tételsorozatra, amelyet a gondolat 20. századi felélesztője, László Gyula –

túlságosan szerényen – saját maga is még csak *hangos töprengésnek* (vagy *elképzelhető más megoldásnak*¹) nevezett. Kidolgozatlanul maradt hipotézise – amelyet közkeletűvé lett, bár szerintem helytelen (és igazi értelmében idegen nyelvre lefordíthatatlan!) kifejezéssel – „*a kettős honfoglalás*”-nak neveznek,² röviden utalt a székelység eredetére is: *semmi jel sem mutat arra, hogy a székelyek valaha is más nyelven beszéltek volna [mint magyarul].*³ Egy másik helyen: *különösen a székely-kérdéssel kapcsolatosan vált szilárdddá az avar nép folyamatos fennmaradásának tétele.*⁴

László kontinuitáselméletének megértését és elfogadását megnehezítette – sőt szinte lehetetlenné tette –, hogy nem fogalmazta meg pontosan, kiket is ért az *avarok*, az *avarság* alatt. Például mikor azt kérdezi, hogy *a sűrűn lakott kései avar településterületekről miért nincsen egyetlen avar korinak nevezhető régi helyneviünk? Ezeket a területeken jórészt csak színmagyar helyneveket találunk, tehát még szlávot sem!*⁵ A saját teóriájának megfelelően az avar kori, magyarul beszélő, tehát finnugor nyelvű népesség lett volna a helyes meghatározás (*az onogurok magyarok félreérthető kifejezés helyett*⁶). *Akik [közöttük a székelyek] nagy tömegben érték meg Árpád népének honfoglalását, és összeolvadtak velük.*⁷

A kérdés lényege ugyanis a honfoglalást közvetlenül megelőző *temető*k, tehát térségük *etnikai jellege*. És mint látható, a dolgot az is bonyolítja, hogy az Árpádi honfoglalás által itt talált népesség mennyiben lehetett nem török ugyan, de szláv. A székelyek szempontjából kiemelten Erdély és azon belül is főleg

¹ LÁSZLÓ Gy. 1978, 12–13, illetve a *hangos gondolkodás*: Uo., 14.

² A meghatározás igazi értelme *kétszeri*, két eltérő időben megtörtént, külön *honfoglalás*: először (még nem Árpádi hatalommal) a *nyelvi*, és később az Árpádi *batalmi*. A *kettős* ugyanis *egyidejűséget* is magában rejt. A hipotézis lényege azonban a két eseménysor időbeli eltérése, mégpedig legalább mintegy 200 évvel, de számos jel szerint (a korai avar korig visszamenve) még többel. Idegen (például angol) nyelvre történő fordításának nehézségeire lásd PETRIK I. 2008: a nagyon jó és pontos *kétszeri* (és nem *kettős*) „twofold conquest”, amely azonban a szerzőnél [aki Erdélyi Istvánnal azonosítható] *twovolf* (?) *conquest* lett (PETRIK I. 2008, 2).

³ LÁSZLÓ Gy. 1981, 172, illetve a harmadik kiadás: 1987, 172.

⁴ LÁSZLÓ Gy. 1973/1977, 264.

⁵ Uo., 265.

⁶ Vö. MAKKAY, J. 1994, 152, és több más helyen is. Csak az onogurok – mint avar kori (részben még avar-várkony) uralkodó réteg – neve jelentett magyarokat: *onogur* > *hungarus*. A kérdés azoknál a kitűnő szerzőknél nyer különös értelmet, akik a székelyeket avar utódoknak tartották (alapjában helyesen vagy akár helytelenül). Hiszen valóban az avar kori helyi népesség egyenes utódai lehettek, de nem az avaroké (vagy onoguroké), hanem alattvalóiké, a finnugor magyaroké. Az adatra l. LÁSZLÓ Gy. 1978, 85–86. – Az onogur magyar nyelvvél kapcsolatos félreértésekre és az Erdélyi István-féle zűrzavarra l. MAKKAY J. 2000, 46–47.

⁷ LÁSZLÓ Gy. 1973/1977, 265.

a székely szállásterület tekintetében – az ottani szláv jelenlét korának és mértékének kérdése nyilván nem megkerülhető a székelység korai történetére nézve. Sajnos, még a székely-kérdés magyar-megoldásában elévülhetetlen érdemeket szerzett Bóna István sem volt tárgyilagos az erdélyi szlávok kérdésében. 1991-es tanulmányában a következőket írta:

„Kr. u. 600-tól a Szamos-völgyet véges-végig, a Kis- és Nagy-Küküllő völgyeit és az Olt völgyét pedig kisebb hézagokkal, lassan, szívósan előrenyomuló szláv telepések népesítik be. Elhagyott korai telepeik egész sorát tárták fel régészek a későbbi Udvarhelyszék és Háromszék területén, egyes szláv falvak meg-megújuló életét a XI. század végéig követni lehet. Folyó- és falunévek sokasága is őrzi emléküket. A nagy szlavista nyelvész, Kniezsa István megállapítása szerint a Háromszéki medencében olyan nagy számban fordulnak elő szláv földrajzi nevek, mint sehol máshol Erdélyben. ...Ha nem ilyen mértékben, de a történelmi Székelyföld más vidékein is hasonló a helyzet.”⁸

Mit is írt Kniezsa István, vagy összegezve őt, Kiss Lajos? Először a *Szent István Emlékkönyvben*:

„A Mezőségen és a Székelyföldön (Maros- és Udvarhelyszék) a szláv nyomok száma elenyésző.”⁹ „Ami a mai Székelyföldet illeti, ... ennek a területnek a helynévanyaga úgyszólván száz százalékban finnugor-magyar eredetű, amelyben még szláv nyomokat is csak elvétve találunk. Ilyen értelemben tehát valóban lehet mondani, hogy a (finnugor-magyar nyelvű) székelység ezen a területen összefoglaló. ...azt kell nyomtatékosan hangsúlyoznunk, hogy bármilyen [nem-magyar] eredetű is volt a székelység, helynevekben ennek semmi nyoma nem maradt. Az ország valamennyi székelylakta területének helynevei ugyanis mindenütt magyar eredetűek.”¹⁰

⁸ BÓNA I. 1991, 10; KNIEZSA I. 1938/2000, 421–422. A Bóna által adott hivatkozás második részét („Ha nem ilyen mértékben, de a történelmi Székelyföld más vidékein is hasonló a helyzet”) – Kniezsa tanulmányában nem találom. Éppen az ellenkezőjét! Kniezsa valószínűleg ilyesmikre mondta volna, hogy *üres találgatás* (KNIEZSA I. 1938/2000, 422). – Bóna számára fel sem merült, hogy a felsorolt – és más – szláv jellegű helynevek egy része későbbi, a honfoglalás utáni névadás eredménye. Például: KNIEZSA I. 1943–1944/2001, 44–45; KNIEZSA I. 1938/2000, 420. Arra sem gondolt, hogy szláv jellegű falunévek lehetnek magyar névadás eredményei is, mint például a nyugati déli szláv (ószlovén) eredetű *Zabola* esetében. Más kelet-erdélyi helynevek pedig a bolgár megszállás két évszázados időszakának is lehetnek emlékei, de ezekre nem áll rendelkezésünkre semmiféle modern kutatás. Vö. KNIEZSA I. 1938/2000, 418–423, ahol szó sem esik a Krum és Szent István közötti bolgár hatalomról. – A Bóna által felidézett Kniezsa-velemény egyébként nem tér el lényegesen a másik Kniezsa-helytől: e háromszéki szláv helynevek zöme a Háromszéki-medence peremén található, és csak azt tudjuk rólok, hogy a 12. század végén, a 13. század első felében már meglehettek. Hogyan

A másik munkában:

„A szláv lakosság Erdély területén a honfoglalás korában igen csekély számú lehetett, az is csak bizonyos területeket szállt meg, míg a terület túlnyomó része lakatlan lehetett. Erdély helynévanyaga azt mutatja, hogy a szláv megszállás csak nagyon ritka lehetett. A szláv eredetű víznevek aránylag csekély száma és az eredeti településnevek szinte teljes hiánya világosan mutatja, hogy a szlávok telepei nem alkottak zárt összefüggő területet. ...A szláv lakosság csak gyéren és szigetszerűen települt.”¹¹

Arra nem tudok választ adni, hogy miért említette Bóna István némileg megváltoztatva Kniezsa pontos és határozott véleményét.

Másik gond az, hogy az Árpádi honfoglalók által itt vagy ott talált vagy nem talált avar és szláv népesség kérdése mellett egy sokkal nehezebb is értelmezést kér, és pedig a *honfoglalók temetői* kapcsán. László Gyula kettős honfoglalás elmélete (a *magyarság zöme már Árpád honfoglalása előtt bejött az országba*) elsősorban régészeti megfontolások alapján alakult ki, olyan elődök munkáira is támaszkodva, mint Vámbéry Ármin, Nagy Géza, Réthy László, vagy Marjalaki Kiss Lajos és Csallány Dezső. A honfoglalók régészeti hagyatéka (annak etnikai jellege) azonban hasonlóképpen nem problémamentes. László megállapította, hogy a honfoglalás kori „régészeti leletek vizsgálata jó néhány területen ellentmondásba került a történettudomány eddigi megállapításaival. ...Árpád magyarjainak temetőiben olyan temetési szokásokat találunk (nyúzott ló bőrének eltemetése), olyan fegyverzetet s általában olyan leleteket, amelyek alapján – ha nem tudnók, hogy a magyarokról van szó – bátran hihetnők, hogy valami besenyővel közeli rokon török törzsek temetőire bukkantunk, s nem pedig a finnugor eredetű magyarságéira.”¹²

lehetne ebből a honfoglalás előtti időkre következtetni, nem is beszélve a kései avar korról? Kniezsa, mint az egyik következő jegyzetnél olvasható, a honfoglalás kori erdélyi szláv lakosságot a helynevek alapján igen csekély számúnak ítélte.

⁹ Kiss Lajos, in: KNIEZSA I. 1938/2000, iv.

¹⁰ KNIEZSA I. 1938/2000, 392 és a 2. jegyzet.

¹¹ KNIEZSA I. 1943–1944/2001, 9, 58, 59.

¹² LÁSZLÓ Gy. 1973/1977, 263. – A finnugor eredetű nyúzott lóbőrös temetkezés legendája mégis tovább él, és legutóbb Fodor István fejtette ki nagyon régóta finnugor-magyar voltát. Kiderült azonban, hogy a bizonyítékul felhozott szintastai lóbőrös temetkezések a Kr. e. 2. évezredből valójában, olyan emberi temetkezések, ahol a sír tetejére lókoponya került. L. részletesen MAKKAY J. 2007, 37–40, további irodalommal. Készséggel belátom, hogy legutóbb megjelent könyvében két orosz szerző azt írta, hogy Nyugat-Szibériában a Szintasta-korszakban (a Kr. e. 2. évezred első fele) előfordulnak olyan *állatáldozatok* (főleg lovaknál), amelyeknél a koponyát és a végtagokat (azok csontjai maradnak meg) helyezik el az áldozati együttesben (és nem emberi temetkezés mellékleteként). Azt is, hogy a két szerző szerint

Történészek, nyelvtörténészek nem kedvelik, ha a régészet alkalmazásáról esik szó történeti és nyelvi folyamatok rekonstruálásában. Pedig hozzá kellene ehhez szokniuk, mert a jövőben egyre inkább ez lesz a divat és a mérvadó. Részben a régészeti források már ma is nagy száma miatt. Részben azért, mert a régészeti források száma rohamosan (esetenként robbanásszerűen) nő (ami a történeti forrásanyagról nem mondható el). Végül (előnyükre) megváltoztak a régészeti források elemzésének és értékelésének módszerei is, különösen a temetkezéseknél, de a településtörténetben is. Ma már tudománytalan (sőt már évtizedekkel ezelőtt is az volt) egy olyan álláspont, amely szerint a „...történeti ismeretek tartalékai mára jószerűen kimerültek [ez így igaz!], egyedül a régészeti kutatások nyomán újonnan elkerülő leletek szolgáltathatnak további adatokat a kérdé[s] megítéléséhez [ez részben igaz]. Ennek elméleti lehetősége nem is tagadható, tudnivaló azonban, hogy valamely régészeti lelet(együttes) etnikumhoz kötése akkor is a legnehezebb feladatok közé tartozik, ha a kutatást nem terhelik meg a »nemzeti múlt iránti elkötelezettség«-ből fakadó elvárások.¹³ Először is, az a történeti módszer, amely bármiféle elkötelezettséggel operál, nem történettudomány, hanem ideológia vagy/és politika. Az etnikumhoz kötés valóban bonyolult feladat, de ma már nem a rég elavult módszerrel történik, amivel Zsoldos véli.¹⁴

Bóna István egyik, a székely-kérdésről írott cikkében a következőket írta a régészetet archaikus-dogmatikus szemlélettel bíráló történészekről (szavai érvényesek a nyelvtörténészek egy részére is): az ásatásokat végző és leleteket feldolgozó régész „mosolyg azokon a történész barátain, akik ma is az 1930-as

évek »tárgykutató« régészetét bírálgatják, mondván, hogy a tárgyak és a csontok nem tudnak beszélni. Ez pontosan így van, kivéve azt a néhány ritka esetet, amikor a tárgyakon felirat van. Nem áll viszont a korszerű településtörténeti régészetre. ...A régészet kézzelfogható tényekkel is dolgozik, amelyeket az írott forrásokat kutató történész ma már nem hagyhat figyelmen kívül.¹⁵

Szerencsére nem történészekre van már bízva a régészeti leletanyag értékelésének kérdése, mint Hunfalvy Pál idejében. A különösség és a tanulság okán megemlítek egy régi, sőt igen régi forrást, amely arról szól, hogy már 2500 évvel ezelőtt ismert volt a temetkezések mivoltának etnikai értékelése (ma sem kellene tehát annyira ódzkodni tőle).

Solónra vonatkozó források között olvashatunk Athén és Megara küzdelméről Salamisz birtoklásáért: az athéniak több vesztes háborúskodás után megunták a küzdelmet, és határozatot hoztak, hogy halállal bünhődjön az, aki tovább akarja folytatni a testvérharcot. Solón azonban „örültséget színlelve, megkorszorított fejjel berohant a gyűléstérre; ott felolvastatta Salamisról írt költeményét, és fellelkesítette őket. Rögtön megindították a háborút a megariaiak ellen, és Solón vezetésével győzelmet arattak. A következő verssorok tüzelték fel legjobban az athéniakat:

*lenne hazám bármely kis sziget és ne Athén,
mert azt érvük meg, hogy ránk ujjal mutogatnak,
nézd ez athénit, ez is veszni hagyáná Salamist!
Menjünk hát Salamis gyönyörű szigetére, hogy érte
harcoljunk, s döntsünk: szégyen-e vagy becsület!*

Hogy világossá legyen, nemcsak erővel, hanem igazságosan is szerezték meg Salamist, [Solón] *felásatott egyes sírokat, és megmutatta, hogy a halottak*

az Uralon túli Szintasta-térség az egyik hipotézis szerint a proto-ugor és a szamojéd őslakosság lakterülete is lehetett (KORYAKOVA, L. – EPIMAKHOV, A. 2007, 79 és 99). Ennek ellenére nem látok semmi okot, sem lehetőséget arra, hogy az Árpádi honfoglalók „besenyős” (vagy akár „volgai-bolgáros”) kitömött lóboros temetkezéseit ezekből a csaknem háromezer évvel korábbi áldozati formákból vezessék le.

¹³ ZSOLDOS A. 2008, 8.

¹⁴ Példának hozok fel egy legújabban talált *leletegyüttest*, amelynek *kivételesen* mégis van etnikai (persze még mindig nem közvetlenül nyelvi) indukáló értéke. Tudom, hogy az ilyesmi fehér holló. A római Palatinus dombon 1986–2008 között voltak ásatások. Ezek azon a területen folytak (többek között a *Meta Sudans*), ahol a Flaviusok idejében kibővítettek egy olyan *sacellumot*, amelyet egy még a királyok korában emelt szentély helyére építettek. Ez a szentély a Nero-féle tűzvészben égett le, és ez lehetett az a *Curiae veteres*, amelyet Tacitus szerint (*Annales*, XII:24) még maga *Romulus* emelt, és ahol a hagyomány szerint Augustus született. Előkerült itt egy elrejtett *raktárlelet*, egyetlen régészeti *leletegyüttes*, amely három különböző jogart is tartalmazott, mindegyik aranyozott üveg fejjel, valamint nyolc szárnyas vas lándzsahegyet, amelyek részben valamilyen aranytartalmú

vasból (*orichalcum*) készültek. Ezek a tárgyak nyárfatokokban voltak, és a melljük tett császári zászló selymébe és vásznába voltak burkolva. Semmi kétség, a Birodalom császárelvényeinek – *insignia* – egy sora került elő, a *sceptrum* (a jogar), a *hasta* (a lándzsa) és a *vexillum* (a zászló) – az első *Juppiter* attribútuma is, a második pedig *Mars* istené. A szárnyas lándzsák később (Nagy Károly még császárrá koronázása előtt megkapta a császári *vexillumot*, a római seregek főparancsnoka – *exercitus* – és a zászlóvivő – *confalonarius* – címet) a frank-germán császári hatalom jelképei lettek, és III. Ottó jóvoltából a szárnyas lándzsa viselési jogát elnyerte Szent István király is, sőt esetleg már apja, Géza fejedelem. – A palatinusi *insignia*együttes elrejtését a kutatók ahhoz az eseményhez kötik, amikor 312. október 28-án Nagy Konstantin a *Pons Milvius*-nál legyőzte ellenlábását, Maxentiust. Részletesen l. PANELLA, C. 2008, 86–91, és a bőszes jegyzetek a 610–611. oldalakon. (Szent István lándzsájára lásd legutóbb MAKKAY J. 2007b, passim.)

¹⁵ BÓNA I. 1991, 9. – A történettudományok minőségi szerepének a megítélésénél a honfoglalás és az Attila-tudat kérdéseiben némileg talán túlzottan, de figyelemre méltóan fontosnak tartom Hoppál Mihály fejtegetéseit a Turulról, Csaba királyfőről és hasonlókról (HOPPÁL M. 2008).

kelet felé vannak fordítva [fektetve], ahogy az athéni-eknél volt szokás temetkezni, sőt maguk a sírok is kelet felé néznek, és a bevéselt feliratokon meg vannak nevezve a démosok, ami athéni sajátosság.¹⁶

Temetkezések elemzése alapján tehát lehet, de legalábbis szabad etnikai és – közvetve – nyelvi sajátosságokra következtetni.

Kételkedés, elutasítás és elhallgatás

László Gyula kettős honfoglalás elmélete (akár csak nagy könyve) *soha nem kapott komoly kritikát* (én legalábbis nem találkoztam ilyennel), *csak ledorongolót és kioktatót*. A korai időszak – megkészt – ún. marxista bírálatát vizsgálhatni ma már felesleges. Röviden említve meg egyes dolgokat, idézek Gróf Péter ama köszöntőjéből, amely László Gyula legutolsó megünnepelt születésnapján, 1998. március 23-án hangzott el:

„1945 után László Gyula a magyar szellemi élet sok más kiváló képviselőjével együtt nem volt a hivatalos kultúrpolitika kedvence. Hivatalos őstörténészként hatalmaskodó bértollnokok »bírálták« alapvető művét^[17] a magyar régészet legnagyobb hagyományú folyóiratában,^[18] kritikájukhoz az MSzMP KB népi írókra vonatkozó párthatározatát idézve a lábjegyzetben.^[19] Majd húsz év múlva ugyanezen »kollega« az akkor legolvasottabb napilapban közölte László Gyula 1977-es tanulmánykötetét »ismertetve«, hogy a kettős honfoglalás azonos eszmei töről ered a dáko-román kontinuitással és a sumerista elméletekkel.²⁰ Míg az 1960-as kritika szerint *A honfoglaló magyar nép élete* »történetírói módszerében a szellemtörténeti irányzat alapvonalát követi, szemléletében pedig eklektikus»,²¹ most 1977-ben valóban a dáko-román illúziókkal rokon sumerizmussal való kacérokodás

vádja olvasható: „A kettős honfoglalás megalapozatlanságának eszmei következménye, hogy a dáko-román kontinuitás illúzióját, valamint egyes szláv történészek elfogultságait a magyar népi folyamatosság látomásával tetézi a Kárpát-medencében. S velük közös eszmei töről ered. A tárgyilag és eszmeileg tévűt régi nacionalista előítéletek felidézésével, újak teremtésével a nemzeti tudat zavarait idézi fel. Komoly fogalomvétel, amikor László az elképzelését övező előítéletekben nemes honszerelmet vél. Az őstörténet nem shakespeare-i komédia: »Vízkereszt, vagy amit akartok«. Az eszmei tisztázatlanság köréhez tartozik az a vélekedés, amelyik a durván hamisító sumerista badarságokban »értékes gondolatokat« talál. ...És természetesen sumerista »őstörténészek« figyeltek fel László Gy. eszmei következetlenségeire. Sietve közölték, hogy a kettős honfoglalást kicsiny lépés választja el a sumér–magyar kontinuitástól.²²

Újabb tíz év alatt a helyzet annyiban változott, hogy a *Népszabadság* millecentenáriumi mellékletében²³ a tudós kutatóink krémjétől származó cikkekben – egyetlen utalás kivételével (Kürti Béla írásában, László rajzos rekonstrukcióira) – nem esik szó sem a mesterről, sem elméletéről. Kutatásunk tehát nem vesz tudomást az elméletről, és úgy érzi, ez akár arra is feljogosítja, hogy ne foglalkozzon vele komolyan. Lehet, hogy Fejes Pál kémikus mondta ki az igazat: „egyszerűbb volt a témát (László Gyulával együtt) lesöpörni az asztalról, mint utánanézni a feltevésnek!²⁴

Ha eltekintünk Györfy György és Fodor István idejét múlta, nem is mindig a témához illő ellenérveitől,²⁵ akkor az állásfoglalások között elsősorban említtem meg Bóna István inkább kijelentéseket, semmint érveket tartalmazó kritikáját.²⁶

¹⁶ NÉMETH Gy. 2003, 108–109.

¹⁷ LÁSZLÓ Gy. 1944.

¹⁸ BARTHA A. – ERDÉLYI I. 1961.

¹⁹ A „népi” írókról. Az MSzMP Központi Bizottsága mellett működő kulturális elméleti munkaközösség állásfoglalásai. *Társadalmi Szemle*, 1958:6, 39–40, 52–53. A kritika egyébként semmitmondó, színvonal (nemcsak dogmatikussága okán) jellemző.

²⁰ Köszönöm Gróf Péter barátomnak, hogy ünnepi beszédének nyomtatásban tudtommal meg nem jelent szövegét rendelkezésemre bocsájtotta.

²¹ BARTHA A. – ERDÉLYI I. 1960, 73.

²² BARTHA A. 1977.

²³ *Hétvége*, 1996. augusztus 17, 25–40.

²⁴ FEJES P. 2008, 9. A megállapítás józan ész alapú, tehát attól sem veszíti érvényét, hogy Fejes Pál, a Szegedi Tudományegyetem emeritus kémia-professzora 1987-ben elhitte, hogy a *szólétra-elv* (*word-ladder principle*) komoly nyelvtudományi dolog.

²⁵ Tizenöt, illetve hat pontba foglalva (l. LÁSZLÓ Gy. 1978, 98–112): Györfy György például soha nem tért ki komolyan arra a tényre, hogy 1959-ben „éppen ő volt az, aki 15 pontba foglalva mutatta ki, hogy a »griffes-índás [tehát késői avar kori]« műveltség

magyar kell legyen, szinte azt mondhatnám, ő bizonyította először, ami engemet a »honfoglalás« feltevésére indított!” Györfy érve között ott van az avarok elszávosodása, az Árpádi honfoglalók nagy tömege, a kései avar és a 11. századi temetőkből található római érmek (azóta elavulttá vált) tétele, az S-végű hajkarikák régi, de már annak idején butuska tézise, a kései avar sírokban előkerülő normann kardok nonszensz volta, és így tovább. Fodor István hat pontba foglalt ellenérveitől a második így szól: „nincsen bizonyosság arra, hogy a kései avarok a Káma vidékéről vagy más finnugor területről jöttek volna hazánkba, és ezért erős kétségeink lehetnek magyarnyelvűségük iránt”. Fodor is az előbb említett csapdába esett, és elvárta volna tehát, hogy a kései avarok magyar nyelven beszéljenek. Nem! Mert miért is beszéltek volna onogorok, volgai bolgárok és hun-avar várkonyok magyarul? A kései avarok a saját – bizonyára valamilyen – türk nyelvükön beszéltek, csuvasosan vagy nemcsuvasosan. Alattvalóik egy része viszont magyarul. Más alattvalóik lehet, hogy kétségen kívül valamilyen szlávul. Avagy nem voltak az avaroknak szláv alattvalóik? És csak szláv alattvalóik voltak? Hódító útjaikon a Góbitól az Enns folyóig soha nem akadtak más nyelvű népekre, csak szlávokra?

²⁶ BÓNA I. 1996.

Bóna István Györffy György határozott kérésére foglalta össze mindazt, amit egy meg nem jelent összefoglalásban szükségesnek tartott (volna) elmondani a kettős honfoglalásról: *miért nem esik róla szó a kötetben,*^[27] *miért tesz úgy a huszonkét szerzőből hús, mintha nem is hallott volna róla?* Miért teheték és tették is meg a pártlap szerzői 1996-ban, hogy szóra sem méltatták?

„A kutatói válasz nem túl nehéz. A 10–11. századdal, vagyis a honfoglalás és államalapítás korával, valamint a korai Árpád-korral foglalkozó régészek, történészek, néprajzosok és természettudósok számára a 895. évi egyetlen magyar foglalás ma egyértelműbb és szilárdabb, mint valaha. E kötetben ilyeneket olvashatunk dolgozatainkban: »új nép, a magyarság hagyatékáról-émlékeiről van szó«, avagy »össze nem téveszthető módon honfoglaló eleinkről« beszélnek-írnak. E vallomásokra senki nem kérte őket, az előadók nincsenek kiválogatva [még szép!], másik tizenöt-húsztól hasonló megállapításokat és »vallomásokot« olvashatnánk. A honfoglalás és államalapítás korával foglalkozó régészek, néprajzosok, történészek nem fogadták el a kettős honfoglalás téziseit. ...A kettős honfoglalás elmélete nem a magyar őstörténet és a honfoglalás kor régészetéből sarjadt ki – e korszakok régészei között egyetlen híve és követője sem található, ...hanem az avar kor régészetéből.»²⁸

Megjegyezhetjük persze, hogy a történettudományban a kopernikuszi koefficiens (a nagy többségnek van igaza) nem lehet érv. Másrészt Bóna cikkében komoly belső ellentmondások is vannak. Azt írja például, hogy már legalább harminc éve nem állította senki azt a téveszmét, hogy az avarságot kiirtották.²⁹ Bóna nem harminc, hanem csak tizenkét évvel korábban írta le, hogy: „Az elfogott tudun vesztőhelyen végezte, országrészének nemeseit irtották és deportálták, ekkor vesztett el valóban csaknem az egész dunántúli avar nemesség. ...Krum bolgár hadai a kagánnak az avar birodalom keleti felében utoljára összeszedett seregét nagy harcban legyőzték, és az »utolsó emberig« lemészárolták.»³⁰ Természetesen hiányoznak a megfelelő méretű késő avar kori tömegsírok. Avagy Krum és Pippin emberei régi kínai módra a keselyűk és a farkasok elé vetették volna a legyilkoltakat? Ahelyett, hogy a bolgár kán besorozta őket Bizánc ellen vonuló seregeibe? Ami tény! Hogyan harcolhattak a bolgárok által az utolsó emberig lemészárolt alföldi avar lovasok később a Balkánon?

Gondolom, további megfontolást igényelt volna az a Bóna-féle mesés állítás is, hogy Zalavárott nem törzsfői székhely volt hajdanában, hanem a Keleti Frank birodalom egyik királyi székhelye épült ott ki.³¹ Végül az egyik helyen a köznépi temetőket etnikailag semlegesnek vélte, másutt az ilyen temetőket természetesen magyar etnikumúaknak tartotta.³²

Viszont le kell szögeznünk, hogy ilyen keretek között bár, de Bóna ideológiailag semleges, sőt inkább korrekt állásponton maradt. Egészen pontosan a kettős honfoglalás tézisével kapcsolatban nem emlegetett ideológiai szempontokat, kiindulást, meghatározókat, sumerizmust, dákokat, egyebeket. Ennél azért ő jobban ismerte és tisztelte László Gyulát.

Ezzel szemben legújabbán Vásáry István bizonyos szempontból a sumerizmusához – a sumer-magyarológiához – hasonlította: László Gyula „elmélete az őstörténet kompetenciáján belül maradna, de ez az elmélet – bár nem közvetlenül ideológiai motívumok hívták életre, mint a sumerizmust,^[33] hanem bizonyos adatcsoport, tehát belső, tudományos indítékok – ugyanolyan jellegű ideologikumként használható fel, mint a sumerizmus. Azaz, ha sikerülne bizonyítani, hogy a magyarok már 200 évvel korábban a Kárpát-medencében voltak, mint a 896-os honfoglalás, akkor több »történeti jog«-unk van ezen a területen, mint bármilyen más népnek. Itt megint csak az a mechanizmus működik, mint a sumerizmusnál: az ősiséget jogforrásnak tekintik.»³⁴

Felelős kutató nem írhat le ilyesféle vádat, mint-hogy felelős (régész) kutató soha nem hivatkozott a kettős honfoglalás tételére mint jogforrásra. Éppen úgy nem, mint ahogy felelős nyelvtörténész sem írta le immáron 100–120 év óta, hogy létezett sumer-magyar nyelvrokonság (és ősrégi magyar jog Eridu városára). Sumerekkel foglalkozó nyelvész vagy történész sem követelt soha elsőbbséget Mezopotámiában ezeknek az őslakóknak a sémi akkádkokkal, vagy a jóval későbbi médekkel és perzsákkal szemben. Vásáry minősítése feltehetően Erdélyi István 1986-ban napvilágot látott írásához köthető. Erdélyi ugyan nem akarta a „kettős honfoglalás” hipotézisét és a „sumer eredetű ősmagyarok”-ról alkotott tévtant egy szinten értékelni, viszont leírta azt, hogy: „a »kettős honfoglalás« ismételt felvetődése külső, politikai jellegű megnyilvánulások miatt történt»³⁵

²⁷ *Honfoglalás és régészet* (szerk. KOVÁCS L.), Budapest, 1994.

²⁸ BÓNA I. 1996, 38.

²⁹ Uo., 27.

³⁰ BÓNA I. 1984/1987, 342–343.

³¹ BÓNA I. 1996, 30.

³² Uo., 33, illetve 39.

³³ Véleményem szerint a sumer-magyarológiát nem ideológiai

motívumok, hanem a tudatlanság hívta életre, és tartja életben.

³⁴ VÁSÁRY I. 2008, 16.

³⁵ ERDÉLYI I. 1986, 131. NB., a könyvecskét László Gyula mai nagy tisztelője, Bakay Kornél is lektorálta, de elmulasztotta, hogy ezt a durva vádat kihagyassa. Avagy 1986-ban még egyetértett vele. A könyv második kiadásában (ERDÉLYI I. 2002, 123) a közben párttitkárból református egyházfővé avasztott Erdélyi

Az *előbbiség-korábbiág* tétele itt-ott természetesen szerepelt már (sőt ma is szerepel) érvként a népek-országok kapcsolatában a néptörténetben: például ezt használták fel a második világháború után a jóvátételként a lengyeleknek adott keleti német területek esetében. Merthogy Breslau, Stettin és más városok hajdanában (ezer évvel ezelőtt) szlávok lakta térségek voltak, állapította meg Nyikita Hruscsov 1960-ban Szczezinben, azért adták vissza őket Lengyelországnak. Ez a szokásos érv szlovák, szerb, horvát és szlovén, és áttételesen román oldalról a jelenleg hozzájuk tartozó Kárpát-medencei területek esetében is: feltételezett szláv lakosságuk hamarabb megjelent ott, úgymond, mint az Árpádi honfoglalás történt. Például még a mérsékelt szlovák kutatás is úgy tartja, hogy a szláv betelepülés a Kárpát-medencébe már a Kr. u. 5. század végén megkezdődött, amire pedig semmiféle bizonyíték nincs³⁶ – a szlovák ősiség tanán kívül.

II. Székely-kérdés és „nyelvcseré”-teóriák³⁷

A valós helyzet ma az, hogy a legkülönbözőbb korabeli forrásokban *csaknem kivétel nélkül türk* népnek nevezett Árpádekat szabad, sőt kell *magyar nyelvűnek* tartanunk. Kell, a legkülönbözőbb tudománytalan magyarázatok segítségével akár. A minden porcikájában, mondhatnám izzig-vérig *magyar* sajtóságú *székely népséget* (lásd a mottó!) viszont két évszázad óta eredendően *töröknek* kell tartanunk.³⁸ Feloldhatatlan ellentmondás, és itt valami bizonyára nincs rendjén.

Van tehát egy ma általában elfogadott – érvényes és véglegesnek vélt – modellünk, amely *két nyelvváltással* számol: valamikor a Kr. u. 4–9. század között *Árpád népe* (vagy annak eredendően türk része) *eredeti türk-török nyelvét magyarra váltotta*, és már mint magyar nyelvű népesség költözött be 896-ban a Kárpát-medencébe. Itt (a rutének földjén, vagy a Tiszától keletre a Kórógy mentén) találkozott a székelyekkel, akik eredetileg a magyartól eltérő etnikum voltak, eltérő etnikumuknak megfelelően a magyartól különböző – türk-török – nyelvvel. Feltehetően a már

magyar nyelvű Árpád népének asszimilációs hatására ezt váltották volna fel a székelyek a magyar nyelvre. Valamikor 896 és Szent László (vagy legkésőbb II. Géza – 1141–1162) uralkodása között, merthogy – mint Bóna István megállapította volt – a székelyek szép, régies magyar nyelvét „Erdély völgyeiben csak megőrizni lehetett, megtanulni nem”.³⁹ Mert ha a székelyek mai lakhelyükre telepedésükkor [az orthodox modell szerint leginkább a 12. század közepén] nem lettek volna magyarok, hogyan válhattak volna „az erdélyi némettség és a románság szomszédságában, a peremvidékeken, az egységes magyar nyelvterülettől jórészt elszakított helyzetben azzá?”⁴⁰

Ez a *két nyelvváltásos modell*: a magyarok (vagy egy hajdan türk részük) és a székelyek egyaránt törökből váltottak magyar szóra. Akár meg is kérdezheti valaki: nem lett volna egyszerűbb, ha mindketten megmaradtak volna türknek, és törökül folytatták volna immáron évezredek társalgásukat. Milyen előnyös lett volna ez a hódoltság idején az erdélyi fejedelmeknek!

Ezzel a merőben hipotetikus, és nagyon bonyolult két nyelvváltásos modellel⁴¹ szembeállítható az *egy nyelvváltásos modell*: Árpád honfoglalói valóban türk etnikumúak és nyelvűek voltak, viszont a székelyek elődei soha-semmikor nem beszéltek más nyelvet, mint a magyart és finnugor elődeit. A két modell között nem jelent *elvi különbséget* Árpád türk nyelvű népe (vagy egy része) elődeinek nyelvváltása (valamikor a 9. század előtt, még künn a sztyeppen), amely tételt Gombocz Zoltán 1921-es rövid tanulmánya óta⁴² gyakorlatilag mind a két tábor elfogadja:

Gombocz Zoltán nevezetes sorai a következők: „Másfelől, régibb felfogásomtól eltérőleg, mindinkább meggyőződésemmé válik, hogy az a mélyreható nyelvi, műveltségi és etnikai hatás, amelyet a bolgárság az ugor-magyarságra gyakorolt, alig érthető másképp, mintha feltesszük, hogy egy uralkodó bolgár-török réteg volt a magyarság igazi megszervezője, amely persze csakhamar éppen úgy beleolvadt a magyarságba, mint ahogy Asparuch bolgárjai beleolvadtak

lyi már nem merete megismételni vádját, és ennek a fejezetnek ezt a fél bekezdését kihagyta. László Gyula megadta a méltó választ (LÁSZLÓ Gy. 1990, 154–157, valamint LÁSZLÓ Gy. 1996, 25). Éspedig (LÁSZLÓ Gy. 1990, 155): Erdélyi István egyszerűen meghamisította a kettős honfoglalás vitájában olvasható egyik-másik véleményt. Hársing Lajos nemhogy nem bírálta László Gyula módszerét (mint Erdélyi állította, I. ERDÉLYI I. 1986, 131–137), hanem a legnagyobb elismeréssel szólt róla. Ezek után sajtóságos, hogy Erdélyi László Gyula tanítványának nevezeti magát (I. *Magyar Nemzet*, 2008. augusztus 19., 5), holott László világosan megírta, hogy Erdélyi nem a tanítványa, hanem csak az egyetlen hallgatója volt (LÁSZLÓ Gy. 1996, 25). Magára a kettős honfoglalás-vitára lásd MAKKAY J. 1998, 95–96.

³⁶ BÓNA I. 1996, 30. A dolgok különös fintora, hogy ezt egy Alexander Ruttikay nevű kiváló kutató állapította meg, aki – ha jól emlékszem – 1944–1945 telén Budapesten született.

³⁷ A nyelvváltások egyik esetére, a kettős nyelvtanulásra vonatkozólag lásd a későbbi fejezetet.

³⁸ A török teória korai történetére lásd Pál Judit kitűnő tanulmányát (PÁL, J. 1994).

³⁹ BÓNA I. 1991, 16.

⁴⁰ BENKŐ L. 1990, 120.

⁴¹ Amelyben – mint látni fogjuk – csak nagyon rövid idő állt rendelkezésre társadalmi méretű nyelvtanulásra. Még akkor is nagyon rövid, ha gyorsalpaló nyelvtanfolyamok is voltak.

⁴² GOMBOCZ Z. 1921.

a szlávokba. Talán nem véletlen, hogy éppen Árpád családjában annyi török nevet találunk: *Almos, Árpád, Ilik* stb.⁴³

Gombocz Zoltán és László Gyula modellje között valójában tehát nincs elvi különbség! Hiszen egyetértettek abban, hogy az uralkodó Árpádi bolgár-török réteg beolvadt a finnugor magyarságba. Gombocz szerint a beolvadás *a 4–5. századtól a 8/9. századig történt, és kizárólag a Kárpátoktól keletre* (úgy, hogy Árpád népe már finnugor magyar nyelvet beszélve lovagolt be valamikor 894 őszén vagy 895 tavaszán Vereckén és Erdélyen át a medencébe). László Gyula szerint ez a beolvadás már odakint elkezdődhetett ugyan, de nagyjából és egészében *csak a Kárpát-medencében ment teljesedésbe*. Mégpedig már korábban elkezdődve, az (egész?) avar korban, és elhúzódva a honfoglalás korában, sőt a 11. században, tehát *a 6/7–11. századokban*.⁴⁴ Mi lenne ebben a két, dőlt betűkkel is kiemelt folyamatban az elvi különbség? Semmi! Maga a László Gyula-féle feltevés sokkal jobban is illik a nyelvi átvételek, asszimilációk és beolvadások bonyolult folyamataihoz, amelyek általában nem néhány évtized alatt zajlanak le. Ez egyébként már korábban sem volt kizáró ok, hiszen Vámbéry Ármin felfogása is csak annyiban tért el Kuun Géza és Marczali Henrik értelmezésétől, hogy Vámbéry a török és finnugor elemek összeolvadása helyének a Kárpát-medencét tartotta (mint akár László Gyula), a másik kettő pedig nem: a Kárpát-medencében *alakulhatott egységgé az Árpáddal bevonuló törökös nép és a hunok, illetve avarok óta helyben található finnugor többség*, foglalta össze Vámbéry tételét egy mai kutató.⁴⁵

Ezzel szemben a két nyelváltásos modell egyik ágánál, a székelyek nem-magyar (mondjuk türk)⁴⁶

származtatásánál nincs lehetőség ilyen elvi egyeztetésre. Vagy türk nyelvűek voltak a székelyek elődei, vagy ősmagyar nyelvűek. Éppen azért az alábbiakban *a két nyelváltásos orthodox modellt ennél a székely ágnál óhajtom megtámadni*. Természetesen azon az alapon, hogy szerénységem a magyar-modell híve. Tehát a kisebbséghez tartozik, hiszen mindmáig ennek a tábornak van kevesebb tagja, jóllehet Demény Lajos kitűnő cikke szerint olyan kutatók tartoznak hozzá, mint Benkő Loránd, Bóna István, Benkő Elek, Györffy György.⁴⁷

Az első három esetben igaza van, de – mint az előbbi jegyzetből láttuk – Györffy György esetében nem. Györffy bonyolult teóriája a két nyelváltásos orthodox modell olyan változata, amelyben megkísérelte a lehetetlent: ebben a nyelvi egybeolvadás már odakünn elkezdődött, de csak a Kárpát-medencében fejeződött be. A találkozáskor még török nyelvű székelyek pedig a nemrég még szintén török anyanyelvű, éppen csak *elmagyarosodóban lévő* Árpád néptől kezdték volna megtanulni hibátlan magyar nyelvüket. Végül pedig itt, a Székelyföldön magyarosodtak volna el teljesen, ahol az orthodox teóriák szerint a székelyek előtt számottevő magyar nyelvű etnikum még nem is élt. Lehet, hogy módosítani kell Bóna István veretes mondatát, és azt kell feltételezni, hogy mégis csak az erdélyi némettség és a románság szomszédságában és tőlük tanulva, a peremvidékeken, az egységes magyar nyelvterületől jórészt elszakított helyzetben válhattak volna végérvényesen magyarrá?

Ezeket a végtelenségig bonyolított teóriákat – amelyek szerintem még csak hipotéziseknek sem jók –, tekintettel az egyik legkorábbi okfejtésre, és arra, hogy

⁴³ Uo., 21.

⁴⁴ LÁSZLÓ Gy. 1973/1977, 239: „a török–magyar egymásra rétegződés vagy ötvöződés mindenesetre az Urál-hegységen innen, feltehetően a Volga-könyök táján, talán annak jobb partján játszódott le, vagy talán még errébb: hazánkban. Talán arra is fokozottabban kell figyelniünk majd a jövőben, hogy a [finnugor eredetű] népzsenék alaprétégére ráakódott későbbi rétegek mindig a [türk és egyéb] uralkodó osztályok zenei izlését tükrözik.”

⁴⁵ Dobrovits Mihály, in: VÁMBÉRY Á. 2003, 381, 384–385.

⁴⁶ A többi székely-más nyelv társítást a továbbiakban nem tárgyalom. Ide tartozik mindenféle hun-székely-székely, székely-gépi-da, székely-cserkesz, székely-cigány, székely-avar, és természetesen székely-román eredetelmélet, legyen az naiv, áltudományos, vagy akár tudományos álcázású. Összeállításom a BANNER J. – JAKABFFY I. 1954, 521–523 alapján készült. Vö. IMETS J. 1897; JÓSA J. 1921; KNEZSA I. 1939; NAGY J. 1879; NAGY M. 1940; NAGYAJTAI KOVÁCS I. 1836; OBERMÜLLER, W. 1872; SCHUSTER, F. 1937; SEBESTYÉN Gy. 1898; SEBESTYÉN Gy. 1899; SEBESTYÉN Gy. 1899a; SZÁDECZY-KARDOSS L. 1917; SZÁDECZY-KARDOSS L. 1926.

⁴⁷ DEMÉNY L. 1997, 1318. – A kitűnő szerző Györffy Györgynek a magyar-táborba sorolásánál sajnálatosan téved. Vö.

GYÖRFFY Gy. 1990, 25: „A székelység tehát, bár a magyartól eltérő keleti eredetű nép, s ereiben talán a Kelet-Európába visszahúzódott hunok és a Dunántúlon maradt avarok vére is csörgedez, olyan régen egyesült [a Kórógy partján vagy Ruténiában] a magyarsággal, nyelvét olyan régen felvette, hogy az eltelt évezred alatt teljesen magyarrá vált.” Uo., 80–82: „...régóta foglalkoztatja a kutatókat a *szikil* és az *eszkil* népnév hasonlósága. ...A székelyekkel a Volga és a Don között lakó bolgár-török *eszkil*ek hozhatók kapcsolatba; ezek ugyanis a bolgár-török barszilokkal együtt a volgai bolgár fejedelem alá tartoztak, de mindannyian a kazár kagán adófizetői voltak. Lakterületük szomszédos volt az etelközi (levédiai) magyarokéval, s ahogy eszkilek kerülhettek a magyarok közé, úgy magyarok is szakadhattak közéjük már a régi hazában. ...Mindezek figyelembe vételével ma [1977-ben] azt tartom legvalószínűbbnek, hogy a székelyek már Kelet-Európában együtt éltek a magyarokkal a Kazár Birodalomban, majd a magyar vezérek önállósulása után a székelyek egy része is felázadt a kazárok ellen, és csatlakozott a magyarokhoz. 893-ban alighanem elsőként érte őket a besenyő csapás, és elsőként nyomultak a Kárpát-medencébe, majd a magyarokkal együtt foglaltak hont. 950 táján már a magyarok nyelvét is beszélték, noha etnikai különállásukat sokáig őrizték.”

megalkotója évekig a Székely Nemzeti Múzeum munkatársa volt, Nagy Géza már-már teljesen feledésbe merült nagy tanulmányának⁴⁸ felismeréseire és tanulságaira is építve veszem ismételt szemügyre – a **nyelvváltások kérdése**re bővebben is visszatérek. Helyettük pedig olyan feltevésekkel operálok majd, amelyek nemcsak Nagy Gézánál merültek már fel, hanem amelyeket részben még a most emlegetett Györfly György is megfogalmazott: „Egy olyan feltevés, hogy a székelyek az avar-onogurok magyarul beszélő, magyar etnikumú részei lettek volna [jobb kifejezéssel alávetett népei, merthogy magyarul beszélő onogurok sohasem léteztek], s utóbb az onogur-bolgárokkal szemben a nyelvokon honfoglaló magyarokhoz csatlakoztak volna [akik tehát akkor már természetesen magyar anyanyelvűek voltak], két meggondolásból is valószínűtlen”: az alattvalói lojalitás a középkorban meghatározóbb volt a közös nyelvénél, és a székelyek nomád módon harcoltak.⁴⁹ Ezek persze gyengécske érvek. Tudomásom szerint Árpád népe is nomád módra harcolt, nemcsak a kétségen kívül hozzá csatlakozott székelység.

Nézzük azonban először a nagy kortárs, Hunfalvy Pál székely érveit, amelyeknek fontos részei máig meghatározzák (ha ezt nem is mindenki vallja be) a székelyek mivoltával kapcsolatos tudományos álláspontokat!

Idézetek következnek Hunfalvy Pál 1876-ban megjelent, bámulatos tudással megírt könyvéből,

⁴⁸ NAGY G. 1891. A tanulmány megjelenési idejét a különböző szerzők eltérő időre keltezik. Kordé Zoltán például 1883-ra (KORDÉ Zoltán 1991, 56), Klima László 1886-ra (KLIMA L. 1998, 269). Nagy Géza nagy tanulmányának utolsó oldalán (275) olvasható, hogy kéziratát 1885. november 20-án zárta le, és akkor már harmadfél éve volt sajtó alatt. Megírásának ideje eszerint 1883 volna. Az eltérés oka főleg az, hogy a tanulmány önálló füzetként is megjelent, már 1886-ban (NAGY G. 1886, egyik sepsiszentgyörgyi múzeumi – l.sz. 46221 – példányának végén autográf corrigenda is található). Az évszámokat megerősítette Boér Hunor barátom 2008. májusban: „Nagy Géza egy apjának írt levélben (OSzK Kézirattára, 1941/22. MNM, 1885. december 23-i levél) írja meg, hogy befejezte három évi munkáját, tehát egyértelműen 1885 novemberében fejezte be. Különnyomatként már 1886-ban megjelent a sepsiszentgyörgyi Jókai nyomdánál. Az *Értesítő* II. részének (a második *Értesítő* a háromból) tanulmányaként viszont csak 1891-ben jelent meg. (Nagy Géza távozása után másfél-két évvel). Ezért izgalmas a (korábbi) különnyomat (könyvecske) hátsó borítóján, mit is tervezett volna folytatásként, ami aztán sosem jött össze, mert ehhez a magyar őstörténeti bozóthoz (akkor) az ő agya is kevés volt. Tisztességes tudósként nem kívánta átugrani az előmunkálatokat, így a fiatalkori álom nem is juthatott aztán megvalósításközelségbe.” A hátsó borítón jelzett és tervbe vett munkák a következők voltak: „Meg fog jelenni a *Tanulmányok a magyarok őskorából* című munka a következő tartalommal:

I. a magyarok eredetének és őskorának irodalma.

II. a magyarok eredete.

III. a magyar nyelv korszakai.

a *Magyarország ethnographiájá*vaskoskötetéből (a kövér nagybetűk kiemelt kérdések, amelyekre rögvest megkísérlek választ adni):

„Akárki szerkesztette először a hun–magyar krónikát, melyet azután a többiek másolgtának, az hozzátevé a Hunor és Magor-féle mesét, hozzá egyebet is, mi a burgund–hun mondában nem volt meg; hozzátevé a székelyek hun eredetét is. ...Mikor azután a gepidek élet-halálra viaskodtak a longobardokkal, s megszorulva még a Maeotis mellett tanyázó kuturgurokhoz is segítségért folyamodnak 548-ban [»Turisend a kutriguruktul 12 000 lovast szerez segítségül a longobárdok ellen.«]: a tőzsomszedságukban vagy éppen köztük élő hun székelyekhez nem fordulnak! [A] Ugye, megfoghatatlan, ha ott voltak volna székelyek. – A gepidek földjét az avarok foglalják el, 250 évig uralkodnak: a székelyek hol lappanghattak ennyi ideig, hogy se az avarokkal össze nem olvadtak – mi pedig a történelmi tapasztalás szerint azért is okvetlenül megtörtént volna, mert némi rokonságban lehet a hunokat és avarokat képzelni [B], – se pedig, ha csakugyan külön maradtak, másképpen nem hatottak az avarokra. S midőn az avarok hatalma is elhanyaglott: miképpen történhetett, hogy akkor sem mutatták ki magokat a székelyek?

Végre a magyarok, mint a krónikák veszik, a hunok utódjai, tehát a székelyek vérrokonai, nekik közvetlen szomszédai lesznek a Prut, Szeret stb. folyók mellé-

IV. Ósvallás.

V. Vallásos szertartások.

VI. Mythosképzés.

VII. A magyar nép életmódja az őskorban.

VIII. A fémek ismerete a magyaroknál.

IX. Ősi társadalmi viszonyok.

X. Ösmagyar személynevek.

XI. Az őshaza.

XII. Kelet-Európa az ó-korban.

XIII. A hunnok és magyarok.

XIV. Lebedia. Etelköz.

XV. A honfoglalás.

XVI. Nagyfejedelmek, gyulák és horkák.

XVII. Taksony és Géza kora.”

Nem tudok arról, hogy kutatásunk valaha is nyomozta volna, léteztek-e, esetleg maradtak-e fenn megfelelő kéziratok, fogalmazványok Nagy Géza hagyatékában.

⁴⁹ GYÖRFFY Gy. 1990, 81 (eredetileg GYÖRFFY Gy. 1977). Györfly 1996-ban is félreértette László Gyula – egyébként valóban félreérthető – onogur-magyar téziséét: „a késő avarok nyelvéről annyit mondhatunk, hogy olyanféle bolgár-török nyelven beszéltek, mint a dunai bolgárok és a magyarok vezető rétegének egy része. Ezek nyelve azonban nem azonosítható a „hétmagyar” törzsből beszélt nyelvel, s így nincs komoly ok arra, hogy a magyar honfoglalás közismert időpontját megváltoztassuk”. (GYÖRFFY Gy. 1996.) Onogur-törökül beszélhetett nemcsak az Árpádi magyar vezető réteg egy része, hanem a késő avar kori vezető réteg is. Ezzel szemben az alávetettjeik?

kein: hol lappangtak még akkor is azok a székelyek, hogy annak neszét nem vették, s nem ott, hol kezét nyújthattak volna nekik, keresik föl, hanem elvárják, míg Ruténiából terjed a magyarok híre, s oda mennek eleikbe? [C] S legvégre, midőn Tuhutum elfoglalja Erdélyt, akkor is oly nagyothallók a székelyek, vagy oly mélyen alvók, hogy most sem keresik fel a magyarokat, hanem ismét elvárják, míg a tőlök messzebb lévő Gladra kerül a hódítás sora; csak ekkor jönnek ki lappangó fészkekből. [D] Látjuk, milyen csudás mese a történelem világánál a székelyek hun eredete. [E]

De a csudás mesét maguk a székelyek megcáfolják, mégpedig nyelvökkel, mely legcsalhatatlanabb bizonyíték. A székelyek nyelve tökéletesen az, mi a magyar, tehát keresztülment a magyarral együtt a származási, török hatási és szláv hatási időszakokon; ezért nem különbözik a magyartul. Legdöntőbb tanúbizonyosága ez, hogy a székelyek a magyar nyelvnek már teljes történelmi fejlettsége után, innen Magyarországból telepítődtek a keleti határra. [F] Mert ha a székelyek csakugyan igenes hunok volnának, a hun és magyar nyelvnek eredeti azonosságát is föltéve: a székely nyelv mégis okvetlenül különböznék a magyartul azokra a kifejezésekre nézve, amelyeket ez a török s azután a szláv hatásból fölvevett. Pedig képtelenség a hunok és magyarok nyelvének azonosságát föltenni. ...A székely nyelv tehát maga is megcáfolhatatlanul bizonyítja, hogy a székelyek nem lehetnek hunok, hanem olyan magyarok, mint a többiek, mert nyelvök ugyanazon társadalmi és műveltségi lefolyás alatt képeződött.⁵⁰

„A székelyek telepítése Erdélyben a magyar krónika első szerkesztésének korát is megsejteti. Az a telepítés bizonyosan Sz. László előtt nem történt meg, hanem vagy maga Sz. László által, ki Erdélynek pátronusa, vagy legközelebb utódja által, ...Anonymus tehát még Sz. László idejében sem írhatta meg munkáját, mert akkor lehetetlen vala nem tudnia a székelyek eredetét. Az első krónikaszerkesztést okvetlenül abba az időbe kell gondolnunk, amelyben már nem tudták, hogy ki és mikor telepítette a székelyeket az ország keleti határába.”⁵¹ [G] „Az erdélyi oláhokkal a nagy fejedelmek és az első árpádi királyok idejében úgy vagyunk mint a székelyekkel. Ha akkori ott létüket hinni akarjuk, fel kell tennünk, hogy annyira elbujdosva éltek, hogy senki sem vehette észre.”⁵²

„Mert jóllehet nincsen történelmi bizonyosság arról, hogy mikor kerültek oda [Erdélynek keleti határait] a székelyek: annyi látszik bizonyosnak, hogy megelőzték a szász telepítéseket. ...Mikor, melyik király telepítette oda, nem tudjuk; de hogy a magyar nemzet megalakulta után kerültek az ország keleti szélire, azt a nyelvök teszi kétségtelenné; s hogy ez a magyar foglalás első idejében történt, [H] hogy tehát a székelyek valamennyi német telepítést megelőzték, az onnan válik bizonyossá, mert a német telepedők számára kiadott első oklevelek, amennyire ismerjük, ott találják már a székelyeket.”⁵³

A. Mit tegyünk, nem fordultak. Nagy a sztyeppe! Valójában arról lehet szó, hogy 548-ban még a korai avarok európai hadjáratai sem indultak meg (amelyek keretében ők és Bizánc például a Balkánra telepítette a szlávok egy részét). A szlávok tervszerű letelepítését a Kárpát-medence síkságai és dombvidékei köré nevezte László Gyula *gyepűtelepítésnek*.⁵⁴ Ehhez járult a szlávok letelepítése az avarok és a többi európai hatalom közötti térségekre, szemben a meroving, a longobard és a bizánci hatalmi területekkel: a nyugati szláv (a meroving, majd frank hatalom ellen), a nyugati délszláv (a longobárd felé), és keleti délszláv (későbbi szerb és bolgár-szláv) a bizánci hatalom ellen.

B. Erről a *némi rokonságról* ma már tudjuk, hogy szoros nyelvrokonság, sőt alighanem népi azonosság.⁵⁵

C: A krónikák ruténiai találkozásról beszélnek, de – mint látni fogjuk – Anonymus szerint a Tisza közelében, Kórógyánál, azaz minden jel szerint Csongrád váránál futottak össze Árpád vezéréivel.

D. Glad-Galád országrésze a Maros és Haram vára között volt,⁵⁶ a Gyalu elleni harcok Tétény-Tuhutum vezetésével a Szamos vidékén történtek.⁵⁷ Árpád honfoglaló harcairól pedig tudjuk, hogy különböző irányokba indított támadásokkal, lényegében szalámitaktikával örölte fel és győzte le az ellenállást.⁵⁸

E. Anonymus maga (hiszen Hunfalvynál itt nem a többi krónikáról, hanem Anonymusról van szó Tétény és Glad harcai kapcsán) nem írt hunokról, és ezt így tudja és írja minden komoly kutató. Anonymus több helyén is arról írt, hogy Álmos és Árpád Attila ivadékai voltak, Attila király nemzetségéből származtak,⁵⁹ az elfoglalt föld pedig valamikor éppen

⁵⁰ HUNFALVY P. 1876, 299–301. Egy-két sajtóhibát is javítottam: székhely = székely, műveltsége = műveltségi

⁵¹ Uo., 303. – Nagy Géza egyet nem értő kommentárját l. NAGY G. 1891, 91.

⁵² Uo., 323, a 26. jegyzet.

⁵³ Uo., 379 és 443.

⁵⁴ LÁSZLÓ Gy. 1973/1977, 264.

⁵⁵ Vö. pl. MAKKAY J. 1999, 125–152.

⁵⁶ Anonymus, cap. 44.

⁵⁷ Anonymus, cap. 26–27.

⁵⁸ MAKKAY J. 2007a, 56. A legújabb fordításból az *omnes* magyarítása kimaradt (Anonymus 1999, 43). Nagy Géza kommentárját Hunfalvy Tétény-ötleteire l. NAGY G. 1891, 90. – A Tétény-Töhötöm kérdés azóta a magyar kutatás súlyos teherterele. Vegye kézbe az olvasó az ET, ERT I vagy a MTört I/1 vaskos kötetének megfelelő fejezeteit, és tapasztalni fogja.

⁵⁹ Anonymus, cap. 5, 8, 14, 19, 20, 33, 38, 46.

az ősiük, Attila király földje volt.⁶⁰ Arról sem írt, hogy a székelyek hunok voltak vagy hun eredetűek lennének! Csak annyit, hogy Attila király népei voltak: *omnes Siculi, qui primo erant populi Atthyle regis...*⁶¹: *Miután a székelyek, akik kezdetben Attila király népe voltak.*⁶² Hunokról tudtommal Anonymus soha egyetlen szót sem írt, csak Attila népéről. Majd csak Kézai Simon írt arról, hogy a székelyek a hunok maradékai.⁶³ Benkő Loránd azt feltételezte, hogy Anonymus megjegyzésében talán mégis az 5. századi hunokat jelenti Attila népe.⁶⁴ Nem őket jelenti! Rögtön látni fogjuk azt is, ki lehetett inkább ez az Attila király, sőt azt is, hogy kik lehettek a népei. Az ellenfél seregei sem kizárólag Ménmarót emberei voltak, mert *milites congregati ex diversis nationibus: az ellenfél különböző népekből összeverődött hada.*⁶⁵ Anonymus jobban ismerte még a nomád seregek összetételét és hadi taktikáját, mint a mai tudósok!

F. Ennek a teljes történelmi fejlettségnek a hallgatólagos nyelvtörténelmi időpontja a honfoglalás. Előtte ősmagyar nyelv, utána ómagyar nyelv. Ez a nyelvtörténelmi keltezés azonban pusztá hipotézis.⁶⁶

G. Ez a kronológiai érv rossz, legalábbis Anonymusra vonatkoztatva: ő (vagy forrása) ugyanis még pontosan tudta, hogy Árpád küldte a csatlakozó székelyeket keletre.⁶⁷

H. Kiválóan megfelel F-nek, Hunfalvy érvelése (*a magyar foglalás első idejében*) tehát bátran vonatkoztatható a 10. század elejére is. Kérdés az inkább, hogy mennyire keletre, és hogy mennyire *csak* keletre küldték csatlakozásuk után a székelyeket.

⁶⁰ Uo., cap. 5, 11, 12, 14, 19.

⁶¹ Anonymus, cap. 50. SRH I, 101. – Az SRH, I. kommentárja a jegyzetekben, amelyeket Pais Dezső készített, ennél a pontnál hosszan kitér arra, hogy az avarságot Hunni-nak (*Xovviri*) is nevezték, amely közel áll a Csaba hunjai kifejezéshez. Tehát akár azokhoz, akikről tudjuk, hogy Nagy Károly elől a Tiszán túla menekültek, és a nyugati nemzetektől való félelmükben a mai Mezőségnek (?) megfelelő területen, tehát a Marostól északra (?) húzták meg magukat, mégpedig a Csigla mezején (SRH I, 101–102, a 6. jegyzet). Amikor a Csigla-mező kérdéséről írtam, ezt a helyet sajnálatos módon elmulasztottam idézni (vö. MAKKAY J. 2006a, 30–40).

⁶² Anonymus 1999, 43. Végül Nagy Géza is valószínűleg téves következtetést vont le ezzel kapcsolatban: „Bármiként legyen is, annyi bizonyos, hogy a 12. század végén már közhit volt, hogy a székelyek a hunok Erdélyben maradt ivadékai.” (NAGY G. 1891, 90; SRH I, I:162.) Ezt csak annak a tudatában fogadhatjuk el, ha feltesszük, hogy a hunok neve alatt még a 12. század végén is az avarokat is értették, jóllehet szinte már semmit sem tudtak róluk.

⁶³ Anonymus, cap. 21, SRH I, I:162. – Mint ma már közhit is lehetne, Kézai hunjai ebben az összefüggésben inkább a kései avarok, uralkodójuk egy avar Attila lehet.

⁶⁴ BENKŐ L. 1998, 139, 142–143. Vö. KRISTÓ Gy. 2002, 39. Amennyire én ismerem Anonymus szövegét, még arról sincs benne szó, hogy Attila a hunok királya lenne (mint azt KORDÉ Z. 1997, 28) vélte: „nem adhatunk hitelt a hun király s e népesség közötti kapcsolatra vonatkozó állításának”. Nem sorolom itt fel Anonymus

III. Nagy Géza 1886-ban megjelent okfejtései

Nézzük azonban, mit írt ezekről és hasonló kérdésekről Nagy Géza néhány évvel később, bevallottan sokat építve Hunfalvy munkájára, és abból sok mindent el is utasítva. Megállapította, hogy „aki a kérdéshez hozzá akar szólni, az előtt egész sorozata áll a bizonyítékoknak, amelyeket vagy el kell fogadnia, vagy megcáfolnia, de előlük ki nem térhet.”⁶⁸ Jőmagam úgy látom, hogy Hunfalvynál – kissé mai szemmel is nézve – nem annyira bizonyítékok sora olvasható, hanem feltevéseké, ötleteké, hipotéziseké. Az viszont tény, hogy ezeket a hipotéziseket (pl. a királyok által elrendelt székely áttelepítéseket) a nyelvtörténelmi és történelmi kutatás meghatározó része azóta is – mindmáig – bizonyítékoknak tekinti. *Csak hogy semmiféle írott forrás nem áll rendelkezésre a bizonyításukra!* Már Szabó Károly *több okból elfogadhatatlannak mondta Hunfalvy magyarázatait.*⁶⁹ Sőt, maga Hunfalvy is pontosan tudta, hogy nincsenek királyi telepítéseket bizonyító oklevelek. A székely jogviszonyok eredetéről szólva azt mondja: „De akár királyi várhoz tartozó földekre, akár olyanokra, melyek semmiféle várhoz nem tartoztak volt, telepítették is a székelyek: a nekik átengedett területek csakúgy koronai birtokok valának, mint azon földek, amelyekre a szepesi németek vagy az erdélyi szászok hívtak, akiknek első adományos okleveleit szintúgy nem ismerjük, mint nem a székelyekéit.” Mégis voltak áttelepítések, hitette el (és hiteti el mindmáig) követőivel Hunfalvy.⁷⁰ Ugyanabban az évben Szabó Károly talán még pontosabban fogalmazott:

féltucatnyi Attila-helyét, csak megemlítem, hogy már Pais Dezső megírta: „Feltűnő, hogy Anonymus egy helyen sem mondja Attilát hun királynak, és egyetlenegyszer sem említi a hunok nevét”. Már 1926-ban (PAIS D. 1926, 104). Anonymus szövegét feltétlenül jobban kellene ismerniük azoknak is, akik alkalmankint szigorúan bírálják. KORDÉ Z., *i. b.* szerint például Anonymusnak *a székely viszonyok tekintetében nem voltak precíz ismeretei.* Kérdések vannak a hunokról? Hiszen Anonymusnak egyébként *a csatlakozás pontos időpontjáról és helyéről nem volt tudomása* (KORDÉ Z., *i. b.*), hanem csakis neki volt: a Kórógy mente, és a honfoglalás első tíz éve. Hunfalvynál: *a magyar foglalás első idejében.*

⁶⁵ Anonymus, cap. 51, Anonymus 1999, 43. SRH I, 104.

⁶⁶ Vö. MAKKAY J. 2006 és MAKKAY J. 2006a, továbbá MAKKAY János 2004, passim.

⁶⁷ Anonymus, cap. 50.

⁶⁸ NAGY G. 1891, 75.

⁶⁹ Uo., 218.

⁷⁰ HUNFALVY P. 1880, 45–46. – NAGY G. 1891, 240–241, a 266. jegyzet. – Hunfalvy tehát ebben a kérdésben hibás logikai érveléssel él: azért voltak királyi székely telepítések, mert voltak későbbi – és ezt pontosan tudjuk – szepesi német és erdélyi szász betelepítések is, és azok legelső adományos okleveleit sem ismerjük. Miért kellene hát bizonyítékként létezni székely adományos okleveleknek? Nem léteznek, de 12. század közepi áttelepítések azért *voltak!* Csak hogy a felsorolt premisszákból nem ez következik, hanem csupán annyi, hogy *ez még önmagában nem zárja ki, hogy nem voltak.*

„Hunfalvy szerint a történelem nem mese, s a mese nem történelem. Ezt szívesen aláírom; de mellé jegyzem meg ezt is, hogy a történelemben pusztá okoskodással bármily elmésen kigondolt hypothesis történelmi valósággá varázsolni nem lehet. Pusztá okoskodás, úgy nyelvészeti, mint történelmi téren, bizonyító adatok nélkül lehet igen elmés, igen hangzatos és tetszetős, de marad pusztá okoskodásnak. S ha valamely, bár legjobb hiszemmél igaz gyanánt hirdetett történelmi tételnek, mint Hunfalvy állításának, hogy az erdélyi székelyek a magyar királyok által Szent László kora után Magyarországból telepített határőrök voltak, pusztá okoskodásnál egyéb alapja nincs, az alap megdőltével az egész arra épített következtetés is összedől.”⁷¹

Telepítettek vagy ősfoglalók?

Nagy Géza így foglalta össze a dolgot: „Ősz tudósunk [Hunfalvy Pál] azonban, ki a székelyeket illető ethnographiai kérdésekben elévülhetetlen érdemeket szerzett, politikai intézményeiket teljesen félreismerte. Ellenkezőleg, a székelyek socialis szervezetében minden az első nemzeti rendszerre, az első megszállási jogra mutat. Hogy a királyi adományozásnak mint a székely előjogok föltételezett kútforrásának mennyire hiányzik minden nyoma: azt Szabó Károly kitűnő értekezése után... (*Királyi telepítvényesek-e a székelyek?*⁷²), fölösleges bizonyítanom.”⁷³ Így igaz! Senki sem figyelt – sem akkor, sem a rá következő 130 évben – Szabó Károly érveire, Hunfalvy pedig telepítési teóriájával sokat rombolt a székelyek ügyében szerzett – nem mindig – elévülhetetlen érdemein! Az igazság érdekében tegyük azonban hozzá, hogy a telepítési teóriát Hunfalvy csak ránk örököltette, mert azt – mint már Szabó Károly megemlégette – nem ő, hanem Pray György és Fejér György találták ki.⁷⁴ Említésre méltó a nyugati végeken, a hajdani gyepűn már régebben feltárt két köznépi temetővel (Sorokpolány és Ikervár) kapcsolatban tett okos megállapítás: még ma is csak

mennyire „*keveset tudunk az államalapítás körüli időkből lezajlott, minden bizonnyal jelentős méretű telepítésekről, amelyek természetesen nem csak az ország területének nyugati zónáját érintették*”.⁷⁵ Ezekre a korai áttelepítésekre feltehetően soha nem is léteztek okirataink, és ennek is eredménye, hogy nem is tudunk róluk szinte semmit.

Talán még ennél is rosszabb a forráshelyzet a honfoglalás kor századának első felében megtörtént áttelepítésekkel, amelyekre egyértelműen utalnak régészeti és embertani, sőt numizmatikai adatok. Elsősorban az a tény, hogy a köznépi temetők alapítása – első sírjaik földbe kerülése – általában nem előzi meg a 10. század harmincas-negyvenes éveit.⁷⁶ A székelyek át- vagy inkább letelepítése minden bizonnyal e két telepítési akció keretében következett be. Azzal a sajátsággal, hogy a székelyek nem egyszerűen az elfoglalt és megszállt ország népe (és katonái) voltak, hanem azok, akik a Kárpát-medence egyes népeiségei közül azonnal, önként és fenntartás nélkül az új hatalom mellé álltak: a székelyek „*Ösbönek hírére hallva, békés szándékkal elébe jöttek, s önként kezesül adták fiaikat különféle ajándékokkal. Sőt Ösbő serege előtt első hadrendként indultak Mén-Marót ellen harcba*.”⁷⁷

Mi lenne a hihetetlen ebben a tudósításban, hiszen semmiféle csudálatos elem nincs benne. Abban sem találok semmi csodadolgot, hogy a Ruténiáig Árpád elé lovagló székelyek Árpád seregeivel együtt hódították meg Pannóniát, és részt nyertek a hódításból (de nem Pannónia síkján, hanem a határvidék hegyei között).⁷⁸ Azt sem tartom szentségtörésnek, hogy Árpád katonái „csatlakoztak azokhoz a hunokhoz és avarokhoz, akik már előbb ideérkeztek, egy államot alkottak, és a rokonság alapján alapján ugyanazon jelvények alatt együtt csatáztak...”⁷⁹ Sőt, az előbbi Bonfini-idézet kezdő szakasza sem a tudomány elárulása: Árpád hadi népe a csaták során az elfoglalt haza itt talált népeiből csak azoknak kegyelmezett meg, *akiket a nyelvrokonság révén magukhoz*

⁷¹ SZABÓ K. 1880, 410.

⁷² *A Székely Mívelődési és Gazdasági Egylet Marosvásárhelytől 1884. szeptember hó 25-én tartott nagygyűlésének Emlékkönyve*, Marosvásárhely, 1884, 19–49. KORDÉ Z. 1991, 8–9: a korabeli forrásokban nincs semmiféle utalás máshonnan történő áttelepítésekre. A székely kérdésben nincs tehát semmi értelme a forráskritikai és a „*hagyományértékelő*” irányzatok szentírti megkülönböztetésnek (l. KORDÉ Z. 1991, 9), mert egész egyszerűen nincsenek legkorábbi források, amelyeket ugyancsak értékelni.

⁷³ NAGY G. 1891, 241, a 266. jegyzetben.

⁷⁴ SZABÓ K. 1880, 405.

⁷⁵ KISS G. – TÓTH E. – ZÁGORHIDI CZIGÁNY B. 1998, 111–112. A kb. 200 síros ikervári temetőből 140 temetkezést tártak fel 1987 és 1990 között. Alighanem Szent István idejéig használták, és a kereszténység terjedésekor hagyták fel.

A sorokpolányi temetőben 1941–1944 között 311 sír került elő, Szent Istvántól a 12. század közepéig használták. II. Géza idejében azonban lakossága nem elköltözött, hanem a mai is álló *Szent Vencel* (ma *Nagyboldogasszony*) titulusú templom cinterme vette át a temető helyét. Értelmezése szerint „ide nem magyar, hanem egy *polan*, azaz lengyel közösséget telepítettek le valamikor az ezredforduló környékén” (Uo., 112). A hajdani Szent Vencel titulus – gondolom – jó összhangban van azzal, hogy valamilyen szláv etnikumot telepítettek be a területre.

⁷⁶ További részletekre néhány dunántúli és egyetlen rétközi temető példáján MAKKAY J. 2005, 82–91.

⁷⁷ Anonymus, cap. 50.

⁷⁸ Kézai, cap. 21.

⁷⁹ Bonfini 1995, 190–191 és 203. Vö. Tarih-i Üngürüş 1982, 105.

hajlíthatnak, és a rokonság alapján ugyanazon jelvények alatt együtt csatáztak.⁸⁰ A hódítók általában kímélik nyelvrokonaikat. A késő avar vezérek pedig – ha beszélgetni akartak – *türk* (vagy csuvas-kazár keverék-) *nyelven* beszélhettek Árpád türkjeivel. Az Árpádhoz csatlakozott (796-ban kelet felé menekült) székely utódok – és Árpádnak Etelközből magával hozott Csaba-székelyei – pedig *ómagyar nyelven* a késő avar korból helyben mindenütt fennmaradt (most részben *Szvatopluk* seregében harcoló) magyarokkal. Nem találok ebben sem lehetetlenséget! Idézem Terdzüman Mahmud sorait: „Végül Hunor népének azon nemzetsége [tehát Csaba székelyei] amely korábban az adzsem [perzsa] padisabhal Rumba [Bizánc] ment, és az arrafelé tett portyázásai folytán ott letelepedett, átkelt a Tiszán, és egyesült Hunor odaérkezett népével.”^{80a} Ez a rész, hiányossága ellenére, hogy tudniillik nem tesz különbséget a mondai elemek szerint 796-ban kelet felé menekült, illetve Csaba vezetésével a bolgárokhoz – (krónikáink születésekor bizánci terület⁸¹) – jutott székelyek között a kritikai kiadás fordítója szerint is „összecseng a legendának a székelyekre vonatkozó elemével, miszerint ők mint őslakosok fogadják visszatérő honfitársaikat”.⁸²

Ahogy abban sem találok semmi csodával határos lehetetlent, hogy Árpád (Hunor) népe, mikor Pannonia [*Ungurusz*, tehát az avarság hajdani országa] meghódítására indult, *önkéntelenül megkedvelte Erdélyt, ahol annyi arany- és ezüstbánya van, amennyi a többi tartományban összesen sincs. ... Meggondolták, hogy az arany- és ezüstbányák révén [itt] kincseket lehet szerezni.*⁸³ Régi véleményem, hogy a gótok – sőt már *Traianus* – óta minden keleti, déli és nyugati náció nem elsősorban természeti szépségei (Caucaország = *Dacia Caucoensis* csodálatos erdei, avagy akkoriban nem is létező stratégiai fontossága) miatt hódította meg Erdélyt, hanem az aranybányák miatt.⁸⁴

Nagy Géza véleménye más pontokban részben megegyezett – vagy hasonló volt – Hunfalvy álláspontjával, részben eltért attól. A fontosabbak

alább következnek. Értelmezésükhöz vagy inkább megértésükhöz azonban szükséges annak elfogadása, amit az utóbbi években több tanulmányban is igyekeztem igazolni. Ez röviden abban foglalható össze, hogy akár Anonymus, akár esetenként a többi krónika egy olyan Attiláról (is) ír, akinek pontos nevét nem ismerjük, de aki nem azonos az 5. századi hun Attilával, hanem legvalószínűbben a kései avarok uralkodója, kagánja volt, és éppen a frank-avar háborúk idején. Minden jel szerint ő volt az, aki áldozatául esett a belső avar villongásoknak, valamikor 794–795 fordulóján. Részleteket ebből a kérdésből nem tárgyalok itt meg (röviden azért lásd valamivel lentebb!), a teljes kifejtés bárkinek rendelkezésre áll.⁸⁵

Anonymus hitelessége

Míg Hunfalvy szerint *csudás mese a székelyek hun eredete*: „a Névtelen a honfoglalás történetét beszéli el, és pedig sokkal részletesebben, mint a Nemzeti Krónika. ... Kérdés, hogy e részletesség a hagyomány épebb voltának vagy pedig mondai elemekkel való kibővülésének az eredménye-e?”⁸⁶ ... Mert nem szabad feledni, hogy ő sok olyan történelmi alappal bíró s külföldi forrásai által nem ismert eseményt mesél el, melyről a *Nemzeti Krónika* vagy egészen hallgat, vagy rosszabbul van értesülve. Tud pl. a kabarok csatlakozásáról, kiket kunoknak nevez... Van aztán némi határozatlan emlékezés nála az egykori avar birodalomról, ... Anonymus Salanust a *nagy Keán* utódjának mondja; az a »magnus Keanus« pedig bizonyára nem más, mint a »magnus Kaganus«.⁸⁷

Nagy Géza itt *majdnem* jó nyomon járt,⁸⁸ és csak annyiban tévedett, hogy a »magnus Keanus« nem az avar kagán, nem a »magnus Kaganus«, hanem a bolgár kán. Ráadásul Anonymus itt olyasmiről emlékezett meg, amelyet külföldi források jól ismertek. Anonymus is pontosan beszámolt arról, hogy a *nagy Kán* (*Magnus keanus, preavus ducis Salani*), a valóban nagy Krum kán Nagy Károly avar háborúi után és nyomában elfoglalta az avar birodalom keleti területeinek jelentős részét.

⁸⁰ Bonfini 1995, 190–191.

^{80a} Mahmud Terdzüman 1996, 57.

⁸¹ MAKKAY J. 2005, 85, a 246. jegyzet.

⁸² Hazai Gy., in: Uo. 182, a 82. jegyzet. (Hazai itt *Képes Krónika*-és Thuróczi-helyekre hivatkozik.)

⁸³ Vö. Tarih-i Üngürüz 1982, 104. Mahmud Terdzüman 1996, 57.

⁸⁴ Traianus dáki háborúira részletesen MAKKAY, J. 1995; MAKKAY, J. 1995a; MAKKAY, J. 1994. Az erdélyi aranybányákra más tanulmányaim mellett MAKKAY, J. 1996. *Caucaország-hoz* Ptolemaiosz: Geogr. II.8.3.

⁸⁵ MAKKAY J. 2006.

⁸⁶ Nagy Géza másutt, ill. más kérdésekkel összefüggésben is: „Anonymus épebb formájában ismerte a hagyományt, mint a mi-

lyen az ő korában volt.” (NAGY G. 1891, 87–88.) Vagy – Toldy Ferenc és Szabó Károly véleményét idézve –: „Névtelenünk ugyan III. Béla korában élt: de a forrás, melyből a honfoglalás minden más tudósításnál részletesebb történetét merítette, az a magyar hagyománynak III. Béla koránál jóval előbbi időből eredő változata kell, hogy legyen. Bizonyára azt is a hagyomány e régi feldolgozásából vette, amit a székelyek szerepléséről mond a honfoglalás alatt.” (Uo., 89.) Minden szavával egyetértek.

⁸⁷ NAGY G. 1891, 79–80, ill. a 11. jegyzet a 80. oldalon.

⁸⁸ Hiszen e kérdéssel összefüggésben ír arról a hatalmas bolgár államról, amely elfoglalta a Tisza mentét, ahol ott élhetett a bolgár uralom alatt az avarok egy töredéke is. (Vö. NAGY G. 1891, 80, a 11. jegyzet.)

Csak az a kérdés, ki az az Attila ezúttal?

Egy ismert Anonymus-helyen ugyanis arról van szó, hogy Ung vidékének meghódított lakosai önként meghódítottak Álmos fejedelemnek és embereinek, „és elmesélték nekik, hogy *Attila király halála után Salán fejedelem őse, a nagy Keán fejedelem miként indult meg Bulgáriából a görögök császáranak tanácsára és segítségével, s magukat a szlávokat miként vezették Bulgária földjéről az orosz határra...*”⁸⁹

Ismert továbbá Anonymustól Árpád üzenete a dölyfös bolgár fejedelemhez, Salánhoz:

„Ősöm, a hatalmas Attila király birtokolta a Duna és Tisza közötti földet, le egészen a bolgár határig, azt, amelyet most a ti fejedelmek bír.”⁹⁰

Szintén Árpád üzenete, szintén Salánnak:

„Megparancsoljuk uratoknak, Salán fejedelemnek, hogy földünket elhagyva gyors vágatában távozzon a bolgárok földjére, ahonnét Salán őse [Krum kán] a mi ősök, *Attila király halála után megindult.*”⁹¹

Bolgár határok és földek azonban az ötödik századi hun Attila idejében nem léteztek sem a Duna–Tisza közöttől délre, sem a Balkánon. A dunai bolgárok ugyanis Asparuch kán vezetésével csak 681-ben foglalták el későbbi földjeiket.

Az Anonymus előadta bolgár hódítások mindenestre nem csudás mesék, hanem történeti tények.⁹² Ezeknek a kutatók által máig mellőzött összefüggéseknek az ismeretében tényleg csak zavaros találgatás, amit már Nagy Géza kifogásolt⁹³ Hunfalvy okfejtésében:⁹⁴ „midőn a Névtelen elbeszéli Salán segélykérését⁹⁵ a görög császártól és a bolgár hercegtől a magyarok ellen, vagy őseinknek Glád elleni harcait: szemei előtt azon korszak eseményei lebegtek, midőn Manuel császár a 12. század közepén a magyarokkal majd ellenséges, majd baráti viszonyban volt, s amidőn a kunok, bolgárok, oláhok és görögök majd egymással szövetségben, majd egymás ellen küzdöttek.”⁹⁶ Kár lenne, ha történeti kutatásunk

tovább cipelné magával ezt a hipotézist az *anonymusi visszavetítések*ről, és úgy látná, hogy Anonymus sok más szereplőjéhez hasonlóan nemcsak Salán, hanem – gondolom – a Nagy Krum Kán sem tekinthető történeti személyiségnek.⁹⁷ Kár lenne Krumért!⁹⁸

A visszavetítési hipotézis sajnos azóta roppantul kiterelvényesedett, és csaknem minden, megoldhatatlannak látszó anonymusi kérdést ennek a segítségével akarnak megoldani. Miért a román történeti kutatást kárhoytassuk azért, ahogyan Anonymus adatait a magyar történészek színe-virága másfélszáz év óta értelmezi: „Az írott források hiánya miatt szinte lehetetlen, hogy régészeti módszerekkel meghatározhatóvá váljék az első évezred utolsó két-három évszázadában Románia északnyugati részén élt népesség etnikai összetétele. Egyes kutatók szerint a 9. század végén és a következő század elején a Szamos alsó folyása mentén elterülő mai Szatmár megye területe a Ménmarót által vezetett román–szláv vajdaság része lehetett, bezárva azt a történelmi folyamatot, amelynek során a szlávokat asszimilálta egy neolatin népesség. Mindez Anonymus kései – egyesek által elfogadott, mások által kétségbe vont – krónikájának információi alapján állítható.”⁹⁹ Az elfogadó csoport többek között, azok a magyar történészek, akik úgy tartják, hogy az Anonymus által többször is említett blakok valójában vlachok, azaz mai értelemben véve románok, a Ménmarót által vezetett blak (tehát vlach = román) – (bolgár) szláv vajdaságban pedig tényleg a bolgár szláv Ménmarót volt a főnök, és a blakok/vlachok a hajdani és mai románok (Nagy Gézánál rumunok). Látszólag tehát minden rendben lenne. A vlach/blak-kérdésről lásd még alább.

Milyen nyelvű külön nép?

Nagy Géza hosszan fejtegeti Anonymus és a *Krónikakompozíció* székelyekre vonatkozó adatainak eltéréseit.¹⁰⁰ Végül megállapítja: „Bármennyire is meg-

⁸⁹ Anonymus, cap. 12. Anonymus 1999, 18–19. SRH I, 51.

⁹⁰ Uo., cap. 14. Anonymus 1999, 20. SRH I, 53–54.

⁹¹ Uo., cap. 38. Anonymus 1999, 34. SRH I, 81.

⁹² A részletekre MAKKAY J. 2006b, 92–96. és MAKKAY J. 2006, 103–107.

⁹³ NAGY G. 1891, 85.

⁹⁴ HUNFALVY, P. 1883, 246–247.

⁹⁵ Vö. Anonymus, cap. 38–39.

⁹⁶ NAGY G. 1891, 85.

⁹⁷ KMTL 591. Megemlítem itt azt is, amit Kristó Gyula és munkatársai tártak fel a *Magnus Keanus* személyéről. Ők Salán preavusát – Anonymus adataitól teljesen eltérően – az 1202-ből és 1281-ből adatolt névből ismert *Kán* nemzetséggel hozták kapcsolatba. Azonban „azon helynevek közlésétől, amelyek esetében felmerülhet vagy igazolódik a kan szavunkból való eredet gyanúja, eltekintettünk (1453: *Kankwtha...*)” (KRISTÓ Gy. – MAKK F.

– SZEGFŰ L. 1973, 72). Mindent inkább, akár még kankutyát is, csak Anonymusnak ne legyen soha igaza. Nem akarok etimologizálni, de nem zárnék ki egy *kán kútja* értelmezést sem.

⁹⁸ Zalán-Salán-Csalán névvel, Anonymus idézett soraival és a visszavetítésekkel kapcsolatban a csúcsteljesítmény az, amit Benkő Loránd írt. Igaz, Benkő azzal a finom megjegyzéssel bizonyítja, hogy „Szalan vezér nevééről is »ordít«, hogy honnan merítette a mester”. (L. BENKŐ L. 2003, 77.)

⁹⁹ *Muzeul Județean Satu Mare – Szatmár Megyei Múzeum. Catalogul colecției de arheologie – A régészeti gyűjtemény katalógusa* (LIVIU, M., SZÖCS P. L. és GINDELE, R. kiadásában), Satu Mare – Szatmárnémeti, 2007, 78. A remek kiadvány szerzőinek álláspontját az adott milióban természetesnek tartom. Édesanyám, Mikó Margit 1914 és 1918 között Szatmárnémetiben járt gimnáziumba.

¹⁰⁰ NAGY G. 1891, 95–113.

romlott a hagyomány, melyet a *Nemzeti Krónikában* találunk a székelyek eredetéről, abban megegyezik az Anonymusnál levővel, hogy a székelyeket külön népnek mondja, mely nem egy a magyarral. ...A székelyek a hagyománynak a krónikások történelmi nézetéhez idomított nyelve szerint »Attila« vagy »Csaba« népből valók, s a magyarokkal csak a beköltözés idejében lépnek szorosabb kapcsolatba.¹⁰¹

Ennek a tételnek modellem értelmében csak akkor van komoly értelme (de akkor bizony van!), ha feltesszük – amint jómagam következetesen felteszem –, hogy a székelyekkel találkozó honfoglaló Árpádék akkor még türk anyanyelvűek és etnikumúak voltak, a csatlakozó székelyek pedig már ősidők óta magyarok. (Lásd fentebb az egy nyelvváltásos modellt!). Ebben az esetben a székelyek az Árpádi honfoglalóktól eltérő, külön nép. Az természetes, hogy a krónikák és geszták (akár legelső, ma még vagy ma már ismeretlen) írásos rögzítésének idején Árpád honfoglaló *hadát* már éppen úgy magyarnak tartották, mint ahogyan Hódító Vilmos és hódító viking-francia népe is angolszász volt már a 12. században. Vagy ahogyan a germánul, sőt ófelnémetül beszélő Karoling-frank uralkodókból Verdunre kiváló francia királyok lettek. A kijevi Rusz fejedelmei meg szláv oroszok. A germán longobárdok pedig vaskoronát viselő itáliaiak.

Érdemes folytatni a hasonló esetek felsorolását, például az Indiát meghódító mogulok kivoltáról? László Gyula helyesen állapította meg, hogy a méltóságnevekből csak nagyon óvatosan lehet [– ha egyáltalán lehet –] a nép nyelvére következtetni. Ha „az uralkodók címeiből következtetnénk a nemzetiségre, akkor a horvát bán avar lenne, Svatopluk (a „hercegek hercege” török, a magyar király (král) pedig szláv”.¹⁰² *Mindenki pontosan tudja, hogy az Árpád-ház uralkodói magyar uralkodók voltak. Azt viszont még nem tudja mindenki, és tudományos életünk nem is kutatja, kikből és hogyan lettek azok.*

Mi az, hogy hun székelyek?

Nagy Géza érdemének tartom, hogy – ha nem is használta fel adatait, de – ismerte a latin nyelvre

már 930 előtt lefordított, és közismert germán hősmondát, a *Nibelungenlied* egyik korai előfutárát, a *Walthariust*.¹⁰³ Ezt mindeddig egyetlen magyar történészről vagy nyelvtörténészről sem sikerült megállapítanom. Ez a legelső ismert germán hősmonda az avar Attila¹⁰⁴ pannóniai városában (*urbs Pannoniae*) játszódik. A *Waltharius*nak az ismeretében fogadható el Nagy Gézának az állítása is, hogy „a székelyek a hunokkal hozatnak kapcsolatba, hogy *Attila*, illetve *Csaba népének* mondatnak”.¹⁰⁵ Az avar Attila népének. Különösen fontos az állítás folytatása, melyet teljes terjedelmében idézek:

„...fontos adat egy *belháborúnak* emléke, melyben a székelyek a *legyőzöttek* és *menekülők* közt voltak; fontos *Chigle-mezei tartózkodásuknak* hagyománya, mely megelőzte mai hazájukban való letelepedésüket; és fontos az *oláhokkal való viszonyuknak* emlékezete. De hogy azon *belháború*, melynek emléke megmaradt a hagyományban, az Attila halála után kitört zavarokkal azonosítandó-e? Hogy Csaba Attila fia volt-e, s maga a hagyományainkban emlegett Etele valóban a nagy hun király-e? Hogy midőn Csaba népe hunnak mondatik, az alatt az 5. század hunjait kell-e értenünk; s hogy amit ezekből következtettek, a székelyek már a hun birodalom megdőlte óta lakosai-e Erdélynek: mindezek oly kérdések, melyekre egyedül azon okból, mert a hagyomány így állítja, feleletet nem adhatunk. Más adatok, más bizonyítékok után kell néznünk.”¹⁰⁶

A történelemkutatás fura fintora, hogy a bizonyítékok az avar Attila feltett személyére már akkor rendelkezésre állottak (volna). Nagy Gézá tehát nem annyira az adatok hiánya, mint a kor általános álláspontja akadályozta a megoldásban. Így az ötödik századi Attila hamis kultusza (amelyet nem a hazai nemesség amatőrsége, hanem például a francia Amédée Thierry terjesztett¹⁰⁷). Például annál a kérdésnél, amikor komoly fenntartásai és jó megoldásai ellenére elfogadta a hun nyelvrokonság (a hunság) egyes tételeit. Valószínűleg Hunfalvy vegyes álláspontja zavarta meg. Ugyanis a következőképpen folytatja:

¹⁰¹ Uo., 113.

¹⁰² LÁSZLÓ Gy. 1973/1977, 266. László Gyulának ez a rövid megjegyzése – amelyet korábban nem építettem be elgondolásmomba – pontosan megfelel annak, amit jómagam Svatopluk atyafiságáról és nemzetiségéről megállapítottam: bizonyára apai ágon a hajdani avar előkelők leszármazottja volt, anyai vonalon viszont szláv elődei (is) voltak. A legegyszerűbb megoldás olyasféle házasságra gondolni, mint az Árpádi Zolta frigye a bolgár-szláv Mén-Marót leányával. Vö. MAKKAY J. 2003, 126–135, legutóbb MAKKAY J. 2007a, 30–31. és 59–62. Vö. még KMOSKÓ M. 1927, 287–293: egy 1126-ban készült perzsa kézirat régi perzsa, muszlim, közép-ázsiai és kelet-európai uralkodókról, köztük a szakaliba-szlávok uralkodójával, Svét Malikkal.

¹⁰³ NAGY G. 1891, 119, a 66. jegyzet.

¹⁰⁴ És itt az avar Attilát nem kell sem idézőjelbe tenni, sem kurziválni, merthogy az eposz maga több helyütt is világossá teszi, hogy számára Attila a *Rex avarorum* volt. Vö. MAKKAY J. 1999, 118.

¹⁰⁵ NAGY G. 1891, 121. (Nagy Géza által ritkítással maga a mondat is kiemelve!)

¹⁰⁶ Uo., 121–122. (Nagy Géza által ritkítással maga a mondat is kiemelve!)

¹⁰⁷ AMÉDÉE THIERRY, M. 1874. Thierry Attilával kapcsolatos munkáira lásd Dobrovits Mihály, in: VÁMBÉRY Á. 2003, 378–379.

„Mert az, hogy a hagyomány a székelyeket hunoknak mondja, még nem foglalja magában azon következtetés jogosultságát, miszerint a székelyeknek Attila Erdélyben maradt hunjainak kell lenniök. A magyarokat is hunoknak mondja a hagyomány; a székelyek nyelve magyar lévén, természetes, hogy ugyanazon okra vezethető vissza az ő hunságuk is, mint a magyaroké, s így az ő Erdélyben való letelepedésüknek nem szükségképpen kellett előbb megtörténnie, mint a magyarok beköltözésének. ...Jornandes... mit sem tud arról, hogy a hunok egy töredéke az erdélyi hegyek közt vontat volna meg magát.”¹⁰⁸

A következtetés valóban nem jogosult. Az Árpádi magyarok és a székelyek hunságának régi tétele azonban nem ugyanazon okokra vezethető vissza: Árpád népe alatt valóban érthetünk onogur-bolgár türköket, tehát szélesebb értelemben véve hunok. A székelyek viszont inkább az onogur-bolgár-várkony avarok (tehát szélesebb értelemben vett hunok) *alávetett népe* lehetett. Akik ilyenformán legalább kétszer, de lehet, hogy akár háromszor is hun uralom alatt éltek: az ötödik századi hunokkal akár, a nagy Attila alatt, a korai avarokkal (avarhun várkonyokkal) Baján és utódai alatt, majd a kései avarokkal egy avar Attila idején. Így akár két Attilának (és Bajánnak) is népe lehettek. Sőt végül az Árpádi honfoglalóknak is, egy avar Attila Turul-nemzetségének győztes utóda, Árpád fejedelem alatt. A valószínű azonban az, hogy a székelyek Kárpát-medencei története csak a második (várkony) vagy a harmadik (kései avar) hun dinasztiaival indult. Előtte belevész a kései finnugor őstörténet jórészt ismeretlen ősmagyar szakaszaiba. Valahol a mai Oroszországnak megfelelő múltbeli területen.

Hunok, várkonyok, onogurok – és székely népük nyelve

Nagy Géza részletesen ismerteti névrokonának, Nagy Jánosnak az összegyűjtött adatait,¹⁰⁹ amelyek között legalább öt régi szerző állította, hogy hunoknak nevezték az avarokat is. E szerzők közül az egyik, a *Ravennai Geográfus* pedig még azt is írta volt, hogy a hunok, azaz avarok az egykori Dáciában, vagyis a későbbi Gepidiában is éltek: „*Dacia prima et Secunda, quae et Gepidia appellatur, ubi modo Unni qui*

et Avari inhabitant.”¹¹⁰ Lehet, hogy ez az azonosítás Nagy Géza idejében újdonságnak vagy meglepőnek számított (egyesekek számára pedig akár lehetetlennek tűnt föl, sőt tűnik föl máig!), azonban tudjuk, hogy a hasonló tartalmú források teljes jegyzékét tényleg szinte lehetetlen összeállítani, oly számosak. Jőmagam a Toursi Szent Gergely (540–593/594) és merseburgi Thietmar közötti négy évszázadból félszáz említésig jutottam, amelyek mindegyike az avar–hun, sőt végül a hun–avar–magyar (*Hungarus*) azonosságról beszél.¹¹¹ A kérdés megértése egyszerű: a Meroving- és Karoling-kor, továbbá a következő évszázadok hivatalos történetírása számára a hun–avar azonosság ténykérdés volt. Bizonyára az volt a 10–12. század hungáriai-magyarföldi közfelfogásában (és legkorábbi történetírásában) is, különben nem lehetnének *Várkony* helyneveink. De vannak! Összesen talán hét ilyen helynév maradt fenn (közöttük van Ózd városrésze, valamint *Tiszavárkony* és *Zengővárkony*). Mégpedig nyilván az avar korból öröklődtek – az Árpád-koron át – a történeti magyar helynévanyagba. Pusztán személyneves vagy törzsi névadással nem igen keletkezhetek, hiszen személynévi vagy akár rejtett Árpádi törzsnévi megfelelőjükről nem tudunk.¹¹²

Mint köztudott – és nincs szándékomban tovább bizonygatni – a korai avarok, azaz Baján népének feltehető etnikuma két egységből tevődött össze: (A) *Var+Chunnihunok*, amely névnek a magyar megfelelője a *Várkonyok*. Részletesebben: egy feltehető kínai **axwar > xwar > (a)var* és egy avesztai *Xyaona > pahlavi Xyon(o) > Chionite > chonite, hjón, khunlhun = Var-chonite > (a)varchion/hjónlhun, > *varchion > magyar Várkony (helynév) és várkony, várkonyok (népnév) = avarok + hunok.*¹¹³ Akár *avar-hunok* vagy *avar hunok*. Az álavarak tehát valójában kései hunok voltak, és lehet, hogy innen van a felvett álnévük. A kérdés lényegét a róla beszámoló bizánci történetíró még aligha érthette meg, ezért írt róla *Theophylactus Simocatta* egy meglehetősen zavaros történetet.¹¹⁴

Mint arra 2008-ban már rámutattam, Hunfalvy Pál az erre a kérdésre vonatkozó összes lehetséges korai adatot – amelyet akkor a tudomány ismert – félreértette.¹¹⁵ A *várkony* név első tagjából, tehát

¹⁰⁸ NAGY G. 1891, 122–123 és 124 is. Az én kiemelésem.

¹⁰⁹ NAGY J. 1879a, 47–50.

¹¹⁰ Cap. XIV. NAGY 1891, 125–126. Kiegészítve Paulus Diaconus sok hasonló adatával a 83. jegyzetben.

¹¹¹ MAKKAY J. 1999, 126–142.

¹¹² KRISTÓ Gy. – MAKK F. – SZEGFÜ L. 1973, 23. – Vö. KMHnsz I, 294: *Várkony*.

¹¹³ COLARUSSO, J. 1998, 434. A történeti adatokra lásd SZÁDECZKY-KARDOSS S. 1998, 14–15, utalással *Theophylac-*

tus Symocatta, VII, 7,7–8,6-ra: „*E nép legrégibb vezetőinek a neve Var és Chunni volt.*” Lásd MAKKAY J. 2008, 24, az 53. jegyzet.

¹¹⁴ SZÁDECZKY-KARDOSS S. 1998, 15. és 20.

¹¹⁵ HUNFALVY P. 1876, 388–389, 391–392. A kérdés fontossága miatt idézem Hunfalvy erre vonatkozó, C. Zeussra hivatkozó sorait: „Der Name Hunnivar, der wohl eins ist mit War und Chunni, findet sich merkwürdig auch schon bei den Hunnen, nur vom Jornandes arg missverstanden«, mondja ugyan Zeuss (*Die Deutschen*, a 726. lapon), mert nem tudja, hogy a [görög]

a *varból* azt a következtetést vonta le, hogy jelentése 'erdő, hegy', tehát az Ural-hegység. Mivel pedig a feltett *our* szó jelentése szerinte annyi lenne, mint a magyar *úr*, a régi bolgár[-török] nyelv és vele együtt nemcsak a hunok, hanem a bolgárok nyelve is ugor (tehát finnugor). Ebből vezette le azt a máig követett tételét, hogy Árpád türk népe [eredendően?] már magyar nyelven beszélt: hiszen így egy bolgár-török nyelvű [és kimondottan bolgár-török anyagi kultúrájú] Árpádi nép egy csapásra magyar nyelvű, *mert a bolgárok nyelve is finnugor*. Ha tudniillik a bolgár *dulo*-dinasztia nyelve ugor (azaz finnugor), akkor a vele rokon Árpád-dinasztia is ugor, azaz magyar nyelvű. *Ugorok voltak tehát mind a hunok, mind a bolgárok*. Sajátos tézis, amellyel ellentmondásba került saját magával,¹¹⁶ de **így lett Árpád türk népéből magyar!** És így nem csorbul az a természetesen már elfogadott és tudományosan helyes alaptétel, hogy a magyar nyelv finnugor nyelv. És így sikerült a tudás – és a tudós spekulációk – akkori szintjén összeegyeztetni az Árpád népének kétségtelenül és szinte kizárólagos türk-török vonásait a korai Árpád-kori nyelv finnugor-magyar voltára vonatkozó szintén kétségtelen 11. századi forrásokkal.

Hogy eközben éppen Anonymus egyetlen megjegyzése miatt fel kellett áldozni a székelyek magyarságát? Valamit valamiért! Persze, hiszen ők nemcsak az ugor hunok maradékai voltak (*Hunorum residui*¹¹⁷), hanem kezdetben Attila király népe (*Siculi primo erant populi Atthyle regis*¹¹⁸). Ki mások lettek volna hát, ha nem mégis valamiféle törökök. Jóllehet Hunfalvy – mint az előbb láttuk – először még ellentmondásba került az ötödik századi hunok etnikumát és nyelvét illetően, a millenniumi és millennium utáni kutatás máig tartó hatállyal az egész magyar-székely társadalommal elhitette, hogy:

az Árpádi honfoglalók – ha nem is őseredetűen, de – már régóta magyar nyelvűek voltak.

Pozitív eredményként – a romantikus teóriákat elutasítva – kimutatta viszont azt, hogy bár *az ötödik századi hunok nyelvét gyakorlatilag nem ismerjük*, mégis bátran állíthatjuk, hogy ők viszont nem finnugorok voltak, hanem *türkök* (vagy mongolok).

ovap... hegyet, erdőt jelent, vagyis az Uralt, s Var-chon = hegyi, vagy Urali ember, mint látni fogjuk. ...A mai szláv bolgárban a régi [bolgár-török] nyelvnek is némely szavai megmaradtak, mint az *our* szó. Ez a szó, mely annyi mint *úr*, a bolgár urakul a szláv alattvalók nyelvébe ment által, úgymond Roesler. Az tehát világosan a régi bolgár nyelvet ugoroknak mutatja. ...Amit azonban se Miklosich, se Roesler nem tudhattak, az *our* szó, mely a magyar *úr*nak felel meg, az osztiák *uort* és *urt* = fejedelem, *úr* ...Ugorok voltak tehát mind a hunok, mind a bolgárok...” (HUNFALVY P. 1876, 389, a 60. jegyzet, és 391–392.) A tétel cáfolatára (főleg a félreértett óiráni jordanesi *vára* szó jelentésére) lásd MAKKAY J. 2008, az 53. jegyzet. Azt persze már Hunfalvy

Ezek eredményeként az Árpádi magyaroktól különböző *székelység*¹¹⁹ – ráadásul Attila, sőt Attila és a hunok népe – pedig *mi lehetett volna más, mint valamiféle török*: kavár, vagy besenyő, vagy szikil, vagy eszkil/esgil, vagy eszegel, vagy eszekel, vagy sz.k.l, vagy isgil, vagy sikil-szikil-szekel-szekil. Vagy bármi más, csak ne legyen eredeti magyar!

Ennél a nem-székely többség számára kényelmes megoldásnál azután leragadt – vagy megállt? – a magyar tudomány.

Gondolom, a *várkony* fenti levezetéséből azonnal érthető lenne a hun–avar közeli rokonság, ha ez a nyelvi levezetés nem lenne ennyire bonyolult. Valójában azonban mégsem a levezetés bonyolult, hanem a nomád sztyeppe története volt az, no meg a kutatás kacskaringói olyanok: bonyolultak, és nem egyszer tévutak. Nép- és nyelvtörténetünket ilyen kacskaringókkal szintén sikerült roppant bonyolultá tenni és tévútra is terelni.

Nagy Géza így kísérte meg kijutni a nyelvi labirintusból: „Ha voltak is az avarok közt valódi hun csapatok (aminthogy valószínűen voltak: uturgurok és kuturgurok), ez még éppen *nem jelenti azt, mint-ha ezeknek a székelyek eleinek kellett volna lenniök.*”¹²⁰ Valóban nem jelenti azt! A székelyek elődeinek nem kellett sem hunoknak, sem avaroknak lenniök. Legfeljebb **hun vagy avar alattvalóknak**, katonának a seregekben. Előbbi ígéretünkhöz híven nézzük ezeket a hun és avar csapatokat! Már amit tudunk róluk.

Hunok, avarok seregei

Merthogy mit is írt Jordanes Attila seregeiről:

Attila halála után elsőként a gepidák királya, Ardarik lázadt fel Attila fiai ellen, és biztatására a többi alávetett nép is követte. Pannoniában, a Nedao folyó mellett „csaptak össze mindazok a különféle nemzetek, akiket Attila az uralma alatt tartott. ...Valóban csodálatos látványosságnak vélem azt, ahol látni lehetett, hogy hosszú lándzsával harcoló gót, karddal dühöngő gepida, dárdától ütött sebe miatt lehanyagló rugus, gyalogos suavus, nyilait elfogyasztó hun, nehézfegyverzetű alán és könnyűfegyverzetű herul alkotja a csatasort.”¹²¹ Mikor elfogytak a hunok nyilai

idejében is lehetett tudni, hogy az avarhunok bizánci görög neve – *Ovarxovitai* – első tagja nem az *Ural* hegységet jelenti.

¹¹⁶ HUNFALVY P. 1876, 393. Az önellentmondáshoz vö. az 50. jegyzettel adatoltak.

¹¹⁷ Kézai, cap. 21. SRH I, 162.

¹¹⁸ Anonymus, cap. 50. SRH I, 101.

¹¹⁹ Amelyek a korai nemzetségi rendszerre, a megszállási jogra, az évszázadokig őrzött kiváltságokra, a vérségi rendszeren alapuló birtokjogra és sok hasonló másra vonatkoznak. (Vö. KORDÉ Z. 1991, 8–9.)

¹²⁰ NAGY G. 1891, 127.

¹²¹ Jordanes: *Getica*, L:261. Lásd Jordanes 2004, 94.

– és oly sok nehéz csata után 375 óta –, volt még, maradt még egyáltalában igazi, belső-ázsiai, mongolarcú hun is Attila seregeiben? Kétlem, de az viszont nem kétséges, hogy Attila seregeiben harcolni nem jelenti egyúttal azt is, hogy ez a harcoló egyúttal hun is.

A korai avar – tehát avarhun vagy várkony – seregek hasonló tarkaságát jól mutatja, hogy 599-ben a Tisza–Maros–Temes-közben győzelmeket arató kelet-római haderő 3000 avar, 800 szláv, 3200 gepida és több mint 2000 más barbár „foglyot” ejtett. Theophylactus Simocatta szerint 3000 avart, négyezren felüli egyéb barbárt és még 2200-at, végül pedig 8000 szlávot.¹²² Ezek szerint a korai avar temetőikben a Dunántúlon és feltehetően másutt is számítanunk kell a szlávokhoz hasonlóan keletről behurcolt-betertelt-besodort népekre, közöttük páncélos alánokra. Továbbá az egyéb, ún. *belső barbár törzsekre*,¹²³ akik szlávok és gepidák már nem lehetnek (hiszen azok nevükön fel vannak sorolva). Frankok pedig aligha, hiszen ekkor ők Bizánc pártján álltak. A kagán 618 (?) nyarán „összegyűjtötte mind a belső barbár törzseket, az összes szlávok, bolgárok és megszámlálhatatlan többi népek hadával.”

Hogy e népszervezés-hadseregtoborzás hatóköre milyen óriási lehetett, azt a három „szláv férfi” esete mutatja a legjobban, akiket Maurikios császár emberei fogtak el 591–592-ben Enaton közelében (tehát Hérakleia és Anchialos között). Ezek „...semmi vasból készült holmit vagy harci eszközt nem viseltek. Poggyászként csak lantokat vittek magukkal, ... elmondották, hogy a szlávok népéből valók, a Nyugati Óceán határánál laknak, a kagán az ottani népekig elküldötte követeit katonai erő összegyűjtése céljából... Tizenöt hónap alatt tették meg az utat. Azért hordoznak lantokat, mert nem szoktak fegyvert ölteni testükre, országukban ismeretlen a vas...” Mivel tudjuk, hogy a Balti- és a Keleti-tenger partjainál 590-ben a balti és a szlávok már régen ismerték a vasat, véleményem szerint még északabbi, akár finn törzsek embereiről is szó lehet. Emlékeztetek a Kalevalában szereplő hárfákra. Egyébként a lantosok nem az őket a seregbe rendelő avar kagánnak adták elő a történetüket, hanem az ebből a szempontból semleges bizánciaknak, sőt magának a császárnak:

„a császár megkérdezte, honnan valók, és hol töltötték idejüket. ...Az uralkodó megcsodálva termetüket és testük nagyságát, dicsérte és Hérakleiaiba küldte

őket.”¹²⁴ A magas termet (testük nagysága) önmagában is nordikus népességre utalhat.

Bizonyára nem kizárólag avarhun volt a valamivel későbbi korai avar seregek minden katonája sem. Bizánc sikertelen ostromakor (626. július 29. – augusztus 7.) különösen nagy veszteségeket szenvedtek el a bödönhajókba ültetett *szláv* segédcsapatok, valamint „az északon és a nyugat nem kis részén lakó *idegen népek*. ...A kagán az Aranyszarv-öbölben szlávokkal és a többi *magával hozott vad néppel* rakta tele a fatörzscsónakokat, és úgy intézkedett, hogy a fatörzscsónakokon megszámlálhatatlan tömegben szállított *barbár katonák* hatalmas kiáltozás közepette kezdjenek a város ellen evezni...”¹²⁵

Levonhatjuk a tanulságot: a nomád seregekben a meghatározó létszámot bizonyára nem az irányító – hun, várkony, avar, onogur-bolgár – vezérek és parancsnokok jelentették. Azért, mert valakik (valamilyen) Attila – vagy majd Árpád – turulos-sávós zászlója alatt mentek harcba, még nem voltak feltétlenül sem hunok, sem avarok, sem Árpádi türkök. Ez még akkor is így van, ha a számunkra éppen aktuális kései avar korból – a frank–avar háborúk időszakából – nincs hasonló adatunk az avar seregek népi összetételére. De miért lett volna ez eltérő a korai avar időkből? Főleg annak tudatában, hogy az 568-tól eltelt két évszázadban az igazi várkony hadfiak száma alaposan megfogyatkozhatott a vad csatákon. A székelyek pedig e példák alapján ítélve – amikor csatlakoztak a türk Árpád türk seregéhez a Kórogy mentén –, miért lettek volna szintén türkök?

A székelyek magyar nyelve és Erdély

Nagy Géza részletes hangtani összehasonlításait követően – amelyek mai korszerűségének vizsgálata nem lehet az én feladatom, de alighanem elvégezhető – figyelemre méltó megállapítást tett: az ősmagyar nyelv fejlődése során „a hangváltozások tartama alatt a székely nyelv még nem vált ki a magyar közösségéből, tehát nem válhatott ki a 10. század előtt.”¹²⁶ Még akkor sem, ha a nyelvi adatok szerint „a székelyek a magyarság különböző részeiből alakultak”,¹²⁷ egészen pontosan a teljes magyar nyelvterület különböző nyugati és déli nyelvjárásaival mutatnak bonyolult rendszert alkotó kapcsolatokat. Megismételve, „a székely nyelv önálló fejlődése a 10. századnál előbb semmiképpen sem kezdődhetett”.¹²⁸ Leghamarabb ekkor kerülhetett olyan peremhelyzetbe,

¹²² Szádeczky-Kardoss Samu, in: SZÁDECZKY-KARDOSS S. – MARÓTI, E., 1986, 219. és SZÁDECZKY-KARDOSS S. 1992, 134–135 = SZÁDECZKY-KARDOSS S. 1998, 134. Vö. MAKKAY J. 1994, 78–79.

¹²³ SZÁDECZKY-KARDOSS S. 1992, 159, 161 = SZÁDECZKY-KARDOSS S. 1998, 159–161.

¹²⁴ SZÁDECZKY-KARDOSS S. 1998, 92.

¹²⁵ Uo., 1998, 184–204.

¹²⁶ NAGY G. 1891, 139.

¹²⁷ Uo., 140.

¹²⁸ Uo., 144.

amely peremhelyzet a nyelvtörténet általános tapasztalatai szerint archaizmusok megőrzésével, központi újítások bizonyos hiányával, valamint kívülről jövő fokozott hatásokkal szokott járni.¹²⁹

Ez a megállapítás tökéletesen összevág azzal, amit Anonymus írt, hogy ti. a székelyek a Kórogy-menti – vagy Kézainál és követőinél a ruténiai – találkozás előtt nem a Székelyföldön éltek. Az én felfogásom szerint tehát valahol az Árpádi türk honfoglalás előtt beköltözött magyar tömb részeiként éltek, tehát már az Árpádi honfoglalás előtt a Kárpát-medencében laktak. Annak különböző területein, a hajdani avarok uralta ország vidékein. Egyik lehetőség szerint ezt is mutathatják a morva részeken, a mai Nyugat- és Délkelet-Dunántúlon, a Temesben, Biharban, Abaújban megtalálható jellegzetes helynevek.

További fontos kérdés annak meghatározása, hogy milyen időszakot jelenthet ez az előtt. Valamivel pontosabban: az avar kor melyik időszakára: a korai avar korra vagy a kései avar korra vonatkozik-e. Ez a feltevés részben egybevág Nagy Géza javaslatával: „a gepida hatás hiánya ismét csak azt bizonyítja, amit a nyelvbeli adatok egész sorozatának egybehangzó tanúszkodása által láttunk még megerősítve, hogy a székelyek Erdélybe való telepedése nem történhetett akkor, midőn a gepidák még itt laktak, tehát nem a hun birodalom felbomlása utáni időkben [azaz még nem a hun Attila és a korai avar uralkodó, Baján közötti időkben], nem az 5–9. század között, a [z Árpádi] magyarok beköltözése előtt.” Nem felel meg viszont Anonymusnak az idézet folytatása: „A székelyek a [z Árpádi] magyarokkal együtt jöttek e hazába.”¹³⁰ A honfoglalók Anonymus szerint már itt találták a székelyeket.

A továbbiakban tehát az idő szempontjából – de csak az idő szempontjából – meg kell különböztetni

a. a székelyek érkezését a Kárpát-medencébe: ebbe a hazába

b. a székelyek Erdélybe való telepedésétől, mégpedig a logikus lehetőségek szerint keletről (b1) vagy nyugatról (b2).

Annak a bármilyen bizonyítása tehát, hogy a székelyek mikor telepedtek be Erdély földjére, semmilyen szükségszerű és kizárólagos okozati és időrendi összefüggésben nincs azzal, hogy mikor telepedtek be a Kárpát-medencébe. Hiszen érkezhettek Erdélybe egyenesen keletről, a Kárpátokon túlról is. Nem óhajtok példákat felhozni más népek ilyen keletről

Erdélybe érkező betelepedéseire a Kr. u. harmadik évszázad végét követően, mert ezt a kérdéssel foglalkozó igazi tudósok nálam sokkal jobban tudják. Legfeljebb egyfajta előidejűségről lehet szó: amennyiben a székelyek nyugat felől költöztek be Erdélybe (b2), akkor azt feltétlenül meg kellett, hogy előzze a székelyek betelepédése ebbe a hazába (a). Merthogy biztosan nem a római kor – vagy éppen a trákok és dákok, vagy akár az őskőkor – óta voltak a Kárpát-medence lakói.

Semmilyen kényszerítő ok nem írja egyébként elő azt, hogy egy etnikum (tehát az etnikum és vele együtt egy nyelv) csak egyetlen egyszer telepedhet be kívülről egy területre. Elég talán a kelta nyelvek hordozóinak Britanniába való többszöri betelepédésére utalni, természetesen a kelta nyelvállapotok különböző fejlődési fokain. Az ilyesféle népmozgásokat a kutatók *successive migrations*-nek nevezik (egymást követő vándorlásoknak),¹³¹ és ezek egészen különböző időpontokban követhetik egymást. Miért ne teheték volna ugyanezt a messze kívülről betelepülő ő- és ómagyarok, természetesen nyelvük fejlődésének különböző fokozatain. Mik lennének a kizáró okok, ha egyáltalában vannak?

Jómagam ilyen egymást követő, a keltákéhoz hasonló bevándorlóssorozatnak értékelem a sztyeppe-i hun, avarhun = várkony, onogur és Árpádi türk (egymással nyelvileg rokon, tehát széles értelemben vett hun) népek sorozatos behatolását a Kárpát-medencébe a Kr. u. 5–9. században, végeredményben tehát meglepően rövid időszak alatt. Mivel lényegében semmi közelebbit nem tudunk ezeknek a keletről jött, ritkán sikeres, inkább sikertelen honfoglalóknak a nyelvéről (csak feltehető etnikumukról), oklannak látom a közöttük megbúvó ilyen kapcsolatok aprólékos kutatását. Amit érdemes kutatni, azt a kérdést Nagy Géza így tette fel: *min alapszik a hun–székely atyafiság hagyománya, és ebből következőn mily viszonyban volt a magyarság a hunokkal.*¹³²

Minek a hagyománya a hun hagyomány?

Nagy Géza első válasza erre a Hunfalvyra való hivatkozás volt, aki szerint *az egész hun–magyar atyafiságot a németek találták ki, s a német papok révén honosodott meg azután nálunk is e hit.*¹³³ Hunfalvy bizonyítékai – ma már tudjuk, hogy csaknem mind tévesek – azon a feltételezésen alapultak, hogy a legjellemzőbb elemek csakis a német mondákból eredhettek.¹³⁴

¹²⁹ MAKKAY J. 2005, 68–70.

¹³⁰ NAGY G. 1891, 177.

¹³¹ RENFREW, C. 1987, 229. Lehet, bár nem bizonyítható, hogy az őskelta bevándorlások sorozata már a Kr. e. 3. évezredben megindult Britanniába. (Uo., 243–246.)

¹³² NAGY G. 1891, 179.

¹³³ Uo.

¹³⁴ Uo., 179–180. – HUNFALVY P. 1876, 297. Nagy Géza többi Hunfalvy-hivatkozása ebben a kérdésben téves (HUNFALVY P. 1876, 389, 393). Hunfalvynál ott pontosabban ezek állnak: „A magyar krónikák jellemző tudomása a hunokról a Krimhild, berni Ditrich vagy Detre (veronai Theodorik), Zeissenmaur, Tulna stb. tulajdonnevekben áll, melyeket a krónikák csakis a német mondákból és a keresztény papok által vehettek; áll továbbá

Ma már tudjuk (de legalábbis tudhatjuk) azonban azt is, hogy az igazi magyar mese- és mondavilág az, amelyet a magyar tudomány Hunfalvy óta Kézai hun-története és az Attila-tudat köré költött. Jőmagam már meg is untam unos-untalan utalni ezekre a tényekre. Hivatkozva az ezzel a kérdéssel foglalkozó munkáimra,¹³⁵ itt is csak annak a *Waltharius*nak az adatait említem meg, amelyet a magyar tudományosság egyetlen képviselője sem olvasott el soha tisztességesen (de talán éppen Nagy Géza igen). Ez a 9. századi, hajdan ófelnémet nyelven alkotott germán hősköltemény (amelynek latin változatát valóban német papok írták le 930 előtt!) felfogható úgy is, mint a *Nibelungenlied*ben megörökített hun–burgund legendás történetek legkorábbi megfogalmazása, jó 300 évvel a *Nibelungen-történetek előtt*. A lényeg azonban az, hogy az eposzban *negyven helyen Attila néven (vagy jelzős szerkezetben) emlegetett hun király nem az ötödik századi hunok, hanem a (késői) avarok királya*, akinek székhelye *Pannonica urbs*-ban van (tehát Aquincumban). Ő maga pedig a *gens Pannoniae* néven is említett avarok (hat alkalommal szerepelve, mint *auares, auarum, Auarenses armillas*) fejedelme.¹³⁶

A 12. század végi *Nibelungenlied*te és forrásanyagára épített Attila- és Kézai-elméletek, *Schlözertől Hunfalvyn át Szücs Jenőig* – lettenek legyen bármilyen okosak és jó szándékúak – tehát *alapjaikban tévesek*, és feledésre ítéltettek. Vonatkozik ez olyan részletekre is, mint a Zeissenmaur/Zeiselmauer-Tullnai/Tullni csata, vagy akár a Krimhild-történet. Az utóbbit illetően Krimhild utazása Pannoniába és passauai tartózkodása Pilgrim társaságában csak és kizárólag 8. század végi – 9. század eleji hagyományok és történesek alapján fogalmazódhatott meg.¹³⁷

Ami a lényeg, az az, hogy a magyar krónikás irodalomban élt egy a honfoglalás előtti időkből (jelentős részében a késői avar = avarhun = várkony korszakokból), kisebb részben ismeretlen úton (bizonyára csakis írott források alapján) fennmaradt történeti hagyomány, amelynek központi alakja *az avar Attila* volt. Nemcsak Nagy Géza jutott el eddig a megállapításig, hanem László Gyula is, amint azt több rövid megjegyzése bizonyítja:

„*Attila neve és kora voltaképpen nem a hun történetre emlékszik a magyar hagyományban, hanem éppen arra az avar korra, amely már kétszer is élénk bukkant a magyar hagyományok múltja utáni kutatásunk közben. Mert végiggondolni is riasztó, hogy ezek szerint az Árpádok a kései avar kagánok családját képviselnék. Hagyjuk e hangosan gondolkodást, hiszen – legalábbis egyelőre – képtelenek lennénk bonyodalmaiból kikászálódni. Hiszen krónikáink hun története nagyrészt avar történelem. ...Krónikáink írtak ugyan az avarokról bőven, de nem mint avarokról, hanem mint magyarokról [és hunokról], s ezért nem is jelölték külön névvel.*”¹³⁸

A megoldás lehetőségei:

a. az avar Attila beiktatása a 8–9. század fordulójának történetébe.

b. Annak elfogadása, hogy a magyarság zöme már Árpád honfoglalása előtt bejött az országba. Sőt akár: „a korai avar korban, az avar honfoglalással egyidőben magyar törzsek is megjelentek a Kárpát-medencében, s ezek utódai mind a mai napig élnek a magyar népben”.¹³⁹ Mindez olyan járulékos megállapításokkal együtt, mint hogy

c. „...mennyiben tette az Árpádok államszervező lángelméje a már készen talált avar területi beosztást a magyar állam alapjává?”¹⁴⁰

d. Végül, de nem utolsósorban joggal felmerül Árpád nemzetségének eredete az Attila-dinasztiából. De nem az 5. századi Attilától, hanem a kései avar kagánok vonalától.¹⁴¹ Elvégre nem harmincvalahány, hanem csak három vagy négy nemzedékkel korábbi elődjét (Elődjét) kell keresni.

En belátom, hogy László Gyula – Nagy Gézához hasonlóan – mindezt csak feltételesen, a legtöbbször csak kérdőjeles mondatokban vethette fel, és tételen soha nem bizonyította. Belátom azt is, hogy történettudományunk egyik napról a másikra nem feledheti és nem is dobhatja el saját, ma érvényes téziseit. Történettudományunknak viszont be kellene látnia, hogy az a. és b. pontokban megfogalmazott logikus feltevések talán megoldhatnák egyben a székegy-kérdés ma vitatott fő pontjait is. Ezek beigazolás esetén ugyanis:

azon nem-történelmi viszonyokból, melyekben a burgundokat a hunokkal, Pilgrimet az előbbi századok eseményeivel s Attilát magát a 10. század vége felé mutató magyarországi ábrázattal képzelem. Géza nagyfejedelem, amint Pilgrim ismeri vagy szeretné hogy lenne, az előkép, mely után Attilát festi a Nibelung.” (HUNFALVY P. 1876, 297–298.) Itt a 21. jegyzetben Hunfalvy egy bizonyos Cassel munkájára hivatkozott (CASSEL, S. 1848, 9–23): „Már Cassel észrevette és előadta a magyar–hun mondának német eredetét, jóllehet sokkal többet tulajdonítva nemzeti forrásnak és az Anonymusnak, mint valóban lehet.” A Pilgrim–Krimhild passauai találkozás késő avar kori keltezésére lásd MAKKAY J. 2008, 50–58.

¹³⁵ MAKKAY J. 1999; MAKKAY J. 2006; MAKKAY J. 2008.

¹³⁶ MAKKAY J. 1999, 118.

¹³⁷ MAKKAY J. 2008, 50–58. – Itt most nem részletezem azokat a súlyos tévedéseket, amelyekkel kiváló kutatók Krimhild személyét (nevét) és történetét tárgyalták. Lásd MAKKAY J. 2006, 77–91, illetve MAKKAY J. 2008, 75–76.

¹³⁸ LÁSZLÓ Gy. 1973/1977, 243, 256, 258, 259.

¹³⁹ Uo., 263 és 238.

¹⁴⁰ Uo., 262.

¹⁴¹ Erre vonatkozólag további részletekre MAKKAY J. 2006, 110–116, valamint MAKKAY J. 2007a, 12–18.

i. Árpád diadalmos honfoglalása és államalapítása előtt – már az avar korban – a Kárpát-medence lakói lehettek.

ii. A székelyek mint az avar Attila népe eredetileg is magyar nyelven beszélhettek,

iii. hiszen az avar kori magyarság (László Gyula kifejezésével *az avar kori köznép*¹⁴², akinek a székelység csak egy része volna) tételezése és folyamatos fennmaradása a 9. században¹⁴³ erre lehetőséget ad.

iv. Erdélybe kerülésük (vagy még pontosabban Erdélyben való fennmaradásuk) tehát a frank–avar háborúk idejétől volna nyomon követhető, amikor jelentős avar kori magyar etnikai csoportok kerültek keletre a frank terjeszkedés miatt. A kelet-erdélyi, a Rikán kívül, illetve belül (Háromszék) való megtelepedésük időszaka nagy mértékben két további tényezőtől függ:

v. a mezőségi nyelvjárást beszélők erdélyi megtelepedésének keltezésétől, valamint

vi. a zabolai kora Árpád-kori köznépi temető pontos – részreahlás nélküli – keltezésétől.¹⁴⁴

Belátható, hogy e további kérdések részletes megvárgyalása ennek az írásnak a keretében lehetetlen.

Mikor és hol élhettek magyar nyelvű népeések a Kárpát-medencében?

Ha itt találta már a székelyeket, és magyar nyelvük ellen nincs bizonyíték, kivel csatázott ugyanitt Nagy Károly száz évvel korábban?

Benczédi Székely István természetesen még felháborodott azon az állításon, amelyet Melanchton egyik követője, Joannes Carion fogalmazott meg:

„A' Nemetec az ő Hystoriaiokba azt írtac be, hog' á nag' CAROL' Imperator ide iöt volna Pannoniaba, es telliessigel á Magiaroknac vegeket szakasztotta volna, maga meeg regen Atila halala vtan több Magiar it nem maradot, hanem csak á Szekeliec, kic mind é napiglan vgian vadnac. ...mikort Atilanac á ket fiai á birodalomert meg viuanac, fel reszint pedig, auag' CHABAVAL menenec el, auag' Erdel be á Moldouasag felöl szallanac meg, holot mind é napiglan lakoznc, es nem Magiaroknac hanem Szekelieknekc hiuatatnac, kik meeg most is külömböznecc á töb Magiarokrol, töruiniekel es irasokal, kic Hunniabeli modra Szekel bötuuel eelnecc mind é napiglan.”¹⁴⁵ Johannes Carion 1544-ben

először Párizsban kiadott munkájában¹⁴⁶ azt írta volt, hogy Nagy Károly nehezen megvívott, de győztes itáliai háború után a *Hungarusok* ellen háborúzott nyolc évig, akiket csaknem teljesen kipusztított: „*Caesar Carolus, tranquillato iam magnis laboribus Italiae statu, bellum Hungaris deleti sunt propemodum.*”

El is kezdődhetne itt a vita azon, hogy ezek az Árpád bejövele előtti, *Hungarus*nak nevezett népek a szó későbbi (és mai) értelmében már magyarok voltak-e, avagy a szó első tagjából (tévesen) kiérezhető *Hun-* miatt hunoknak (avagy avarhunoknak) tekintendők. Carion a *Hungari* alatt hunokat értett (de nem határozható meg, hogy melyiket a három közül). Székely viszont vallotta a hun–magyar azonosságot. Nagy Károly mégsem pusztíthatta ki csaknem teljesen a hun–magyarokat, vélte Székely, mert azok 800 táját követően *már* nem éltek Pannoniában. Nagyrészüket ugyanis elpusztult az Attila király utáni testvérharcban, értelmezte Székely sorait Gerézdi Rabán, és a megmaradtak egyik fele kivonult Csabával, a másik fele pedig Erdély Moldva felé eső (keleti részén, azaz a mai Székelyföldön) szállt meg.

Székely azonban nem pontosan ezt írta. Hanem azt is, hogy „*meg szallanac Erdel'be á Moldoua felö valo reszebe, kic mind é napiglan ottogion lakoznac, kiket most Szekelieknekc huuunc. Auag' Erdel be á Moldouasag felöl szallanac meg.*” Azaz kelet, Moldva felől érkezve telepedtek meg Erdélyben.¹⁴⁷

Ha pedig ez az Attila a Nagy Károly ellenfele, akkor a lényeg: a Nagy Károly avar háború során kelet felé elmenekült avar kori népek (egy részük) keletre kerültek. Vagy egyenesen Erdélybe. Vagy (Csaba népeként) kerülővel, a bolgár kánságon (és nem Bizáncon át¹⁴⁸) végül még keletebbre, ahonnan aztán valamikor visszajutottak a Székelyföldre. Legkésőbb az Árpádi honfoglalás idején. Másrészt ha végül kiderül, hogy az Árpádot fogadók elődei valamelyik avar honfoglalás idején telepedtek be keletről, bizony azok is elsősorban Moldova felől jöttek. Ahogyan azt Székely István írta volt, minden bizonnyal valamilyen hagyomány alapján.

Van egy ehhez kapcsolódó további halvány lehetőség is: ha Székely István eme sorai egy korábbi honfoglalás idején betelepített-betelepült ómagyar népeeségre vonatkoznak: a mezőségi nyelvjáráss

¹⁴² LÁSZLÓ Gy. 1973/1977, 266.

¹⁴³ Uo., 264–265.

¹⁴⁴ A Zabolával kapcsolatos szándékos félrekeltezés vitájának részbeni bemutatására lásd KRISTÓ Gy. 2002, 111–114.

¹⁴⁵ SZÉKELY I. 1559/1960, 142.

¹⁴⁶ *Johannes Carion* (akkoriban német földön szokásos antik néven *Reucerus*) matematikus, asztrológus és történetíró (Bietigheim, 1499 – Berlin, 1538). Többször kiadott munkája 1544-es kiadásának címe: *Chronicorum libellus: maximas quasque res ges-*

tas, ab initio mundi,... 174b–175 (Gerézdi Rabán, in: SZÉKELY I. 1960, 32. és 45. után).

¹⁴⁷ SZÉKELY I. 1559/1960, 122. és 142; Gerézdi Rabán, in: Ua., 32. – Vö. LÁSZLÓ Gy. 1970/1977, 223: az Árpádi honfoglaláskor talán-talán a Kárpáton túl maradt régi csángó-magyarok. Ezek nyelve azonban nem a székely, hanem a mezőségi magyar nyelvjárássoknak felel meg. Lásd részletesebben MAKKAY J. 1994, 115–116, továbbá MAKKAY J. 1996a, 49–56.

¹⁴⁸ Vö. a magyarázatot in: MAKKAY J. 2005, 85. a 246. jegyzet.

gyarjaira, akiknek egy része még akkor Moldvában maradt: ők volnának a régi csángók, akiknek már népnevük sincs. Innen adódna a mezőségi és a régi csángó nyelvjárás sok-sok archaikus egyezése, amely egyébként megkülönbözteti őket mind a székely (!), mind pedig a többi, belső magyar nyelvjárástól.¹⁴⁹ Ha ők a székelyek előtt érkeztek, de a székelyek is már egy késő avar kori honfoglalás idején (a Kárpát-medencébe), akkor előbbiek kivel érkeztek?

Még egyszer a hun–székely hagyományról

Az egyik krónikás változat szerint közös harcok után maga Árpád jelölt ki helyet a Ruténiában csatlakozott székelyeknek mai hazájukban.¹⁵⁰ Anonymusnál pedig azt olvashatjuk, hogy a székelyek, akik először (előbb vagy korábban) Attila király népe voltak (*qui primo erant populi Atthyle regis*), az Alföldön, a Kórógy vize mellett csatlakoztak a Biharba Mén-Marót ellen induló sereghez.¹⁵¹ Letelepítésről itt nincs szó, csak harci szövetségről.

A kérdés viszonylag egyszerűen feloldható:

a. Nagy Károly Attila király után vívott avar háborúinak legendássá vált eseményei a krónikákban-gestákban nem az ötödik századi hun Attila halálára és harcaira, hanem egy feltételezett avar Attila (a *Waltharius* Attila királya) halála utáni állapotra vonatkoznak.¹⁵²

b. A kagáni kincstár ellen intézett 795–796-os második támadás történelmi részletei között tudunk a frank–avar (krimhildi, tárnokvölgyi) csaták után keletnek menekülő avar csapatokról, akiket Pippin frank–longobárd–bajor lovassága a Tiszán túlra kergetett.¹⁵³

c. A Csiglemezőre, a Csiglemezőn való táborozásra vonatkozó (kései) írásos források jól kapcsolatba hozhatók ezzel a kelet felé történő meneküléssel.¹⁵⁴

d. Az avar Attila megoldás segítségével megmagyarázható néhány olyan részlet is, amelyet Csaba alakjával kapcsolatban a kutatás teljesen mesés elemnek tart.¹⁵⁵

Ilyen részleteket az *Árpádi honfoglalás = a magyar (anyanyelv) érkezése* tétel tudatában élő, az Attila-mondák minden részletét kizárólag csak az ötödik századi hun Attilához kapcsoló, annak tulajdonító Székely (vagy bárki más) még nem sejtethet.

Megsejtethetett viszont ezekből a lehetőségekből valamit Nagy Géza, amikor azt írta, hogy:

„fennmarad az a kérdés, hogy a tárnokvölgyi ütközet miért tulajdonított az [ötödik századi] hunoknak?”¹⁵⁶

A sejtés jó, az indoklás talán kevésbé, bár egy érdekes lehetőséget villant fel:

„Kadicsa, a Chele fia, ki Anonymusnál a honfoglaló magyarok között említették,¹⁵⁷ hogy került a hun vezérek lajstromába? És miért mondatnak a székelyek hunoknak, éspedig Csaba népéből való hunoknak? A hagyomány e részleteit ok nélkül nem hozhatták kapcsolatba sem a német papok, sem krónikásaik azzal a történettel, melyet a német mondákból s a nyugati krónikákból tanultak. Hogy a hunokról e krónikákból szerzett ismereteiket a magyar történetbe is átültették s egyes magyar hagyományokkal összefűzték: arra hagyományában kellett megkapniok a keretet, melybe egyben szerzett tanulmányaikat is belefoglalták.”¹⁵⁸

Nagy Géza így folytatta:

„Hogy került a nagy hun király [Attila] Árpád kortársai közé?” Ezt követően hosszan elemzi a tárnokvölgyi ütközet (a krimhildi csaták) szereplőinek (Wele, Chele fia, Keve, Kadicha, Ethele, Kewe¹⁵⁹) neveit, majd megállapítja, hogy Kézai, a *Pozsonyi Krónika*, sőt a *Képes Krónika* egyetért abban, hogy a hunok Wela, Kadicha és Keue halála után királyukká tették Attilát.¹⁶⁰ Tehát a tárnokvölgyi és a Tullni (Zeiselmaueri) 791-es frank–avar csata után.¹⁶¹ Világos, hogy nem a hun, hanem egy másik Attiláról van szó.¹⁶² „Ha e kétféle elnevezést további vizsgálat alá vesszük, feltűnik, hogy az Ethele vagy Chela név ott

¹⁴⁹ Lásd a 130. jegyzetben.

¹⁵⁰ Kézai, cap. 19–21. SRH I, I:161–163.

¹⁵¹ Anonymus, cap. 50. SRH I, I:101.

¹⁵² Erről – mint már volt róla szó – részletesen MAKKAY J. 2005, MAKKAY J. 2006, és MAKKAY J. 2008.

¹⁵³ MAKKAY J. 2005, 107–108. MAKKAY J. 2006a, 30–40. NAGY G. 1891, 228–229 szerint ez a menekülés csak nagyon feltételesen hozható esetleg az augsburgi vereséggel kapcsolatba.

¹⁵⁴ MAKKAY J. 2005a, 90–95. MAKKAY J. 2006a, 30–40. Nagy Géza foglalkozott a Chigle-mezei meneküléssel, de ilyen szempontból nem értékelte: NAGY G. 1891, 216.

¹⁵⁵ MAKKAY J. 2005, 82–90. – A Csaba-legenda teljesen eltérő értelmezése: NAGY G. 1891, 202–203.

¹⁵⁶ NAGY G. 1891, 180.

¹⁵⁷ Anonymus, cap. 7, 33–37, 44, 45. *Cadusa = Kaducsa*, a *Képes Krónikában Kaducha*, *Kadicsa*. Keve testvére, és egyike a hun [késői avar] kapitányoknak. Pais Dezső, in: Anonymus 1975, 152.

SRH I, I:529, s.v. *Kadicha*, valamint Uo., 93: 44–47, egy török *kad* ige – ‘flectitur, deflectit (de via), errat’ participiumaként: *tévelygő*. Nem lenne egyszerűbb a *kádi* ‘bíró’ szóból való származtatása? Vö. *kádár*, „amely név annyit tett a régieknél, mint a mostaniaknál a Bíró név”. TESZ s.v. *kádár*.

¹⁵⁸ NAGY G. 1891, 180. – Ez a kétféle Attila-hagyomány keveredése, amelyhez vö. MAKKAY J. 2008, 14.

¹⁵⁹ Anonymus, cap. 7, 33–37, 44, 45. Kézai, cap. 7: a *Szemény* nemzetségbeli *Béla*, *Csele* fia, és ennek fivérei, *Keve* és *Kadocsa*. E nevek gyakori keverésére a magyar tudományosságban lásd MAKKAY J. 2005, 21–25: Keve és Röv.

¹⁶⁰ NAGY G. 1891, 198.

¹⁶¹ Kézai, cap. 10. SRH I, I:150.

¹⁶² Nagy Géza szerint a Zeiselmaueri ütközet a magyar krónikákban nem a vesztes augsburgi, hanem a győztes 907-es pozsonyi csata emlékét tartotta volna fenn, és ott estek volna el Kadicsa és Keve (NAGY G. 1891, 231).

szerepel, hol a krónikaíró félreismerhetetlenül a magyar hagyományból merített, míg az Attila név ott, hol a nyugati krónikákból készített kivonatot. A magyar hagyomány tehát beszélt egy Ethele vagy Chela nevű vezérről, ki az Érd vagy a Kádár nemzetségből származott, s ezt a krónikás egynek vette a történeti Attilával.¹⁶³

Nincs értelme tovább feszegetni e kérdést: Nagy Géza 1891-ben világosan felismerte azt, hogy a *Nibelungeni* (vagy akár a *walthariusi* forrásanyagtól és mondakincstől) független magyar hagyomány ismert másik Attilát. Más kérdés, hogy a levezetéséhez fűzött történeti és nyelvtörténeti kommentárjai továbbra is ragaszkodnak az Árpádi primátus gondolatához, és ezért 10. századiként próbálta azonosítani. Aminthogy a rendelkezésünkre álló magyarországi krónikás hagyomány is csak rejtve tartalmazza ennek az Attilának a személyét, amelyet néhány rejtőző megjegyzésből és egy-két különös részletből kell kihámozni.¹⁶⁴ Ezek közül is a legkülönösebb Kézai leírása Attila fa palotájának aranyból készült berendezéseiről. Főleg kerevetéről, amely nem vonatkozhat az ötödik századi Attila Priszkosz követ leírásából jól ismert környezetére. Csak az avar kaganok korszakára.¹⁶⁵

A blakok, Anonymus hitelességének próbája

Nagy Géza ezzel értékében egyező felismerése a következő volt: „Kézainál s a *Képes Krónikában* azt olvassuk, hogy a székelyek a honfoglalás idejében az oláhokkal együtt a határszéli hegyek közt kaptak osztályrészt, ezen oláhokkal összeelgyedtek, s ezek beütiit használják. Hogy itt nem a rumunokról, hanem más népről van szó, kétséget sem szenved.” Az egyik bizonyítékcsoport erre az, hogy akár a magyar nyelvben, akár bármelyik székely dialektusban a román nyelvből való átvételek fölöttébb *ritkák és későiek*.

Nagy Géza azonban nem állt meg itt, hanem – részben Réthy Lászlóra hivatkozva,¹⁶⁶ részben saját kutatásai alapján – megállapította azt is, hogy „előjön a vlach, oláh szó nemzetnév gyanánt is, anélkül, hogy rumunokat jelölne.” Ennél a pontnál sok adatot említ meg Rubruquis feljegyzéseitől egészen Abulghazi 17. századi turkesztáni történetírőig

arra, hogy a Volga melléki népek között ismert volt egy blach, blak, ulak/bulak népnév. Sőt, Abulghazi a mongolok és tatárok történetéről írt művében épenséggel a volgai bulgárokat nevezte *ulaknak*. Miből következik, hogy „a rumunokon kívül a bulgárokat is oláhnak [bulaknak] nevezték, mégpedig nem az aldunai szláv-bulgárokat, hanem a Volga-mellékieket.” Ezért nevezhette így magát Kalojan bolgár cár az 1202–1204 között a pápához írott levelében: *imperator Bulgarorum et Blachorum*.

Némi bizonytalankodás után Nagy Géza le is vont az egyedül helyes következtetést vlach ≠ blak ügyben: „Azon oláh elembe tehát, mellyel a hagyomány szerint a székelyek vegyültek, minthogy *rumun* nem lehetett, mindenesetre *bulgárokat* kell keresnünk.”¹⁶⁷ Volgai bulgárokat, tehát blakokat!

Ez a korszakalkotó felismerés 90 (!) évvel Rásonyi László kis könyve előtt született meg.¹⁶⁸ Rásonyi többek között azt írta, hogy a *bulak* névvel többször is találkozunk a magyar turkológiai irodalomban, és Nyugat-Szibériából először Németh Gyula említette őket.¹⁶⁹ Nem csökkentve Németh Gyula érdemeit, Nagy Géza őt is csaknem fél évszázaddal előzte meg a Volgán túli blakok említésével. Sajnálatos, hogy Rásonyi nem ismerte Nagy Géza írását.¹⁷⁰ Kétszeri blak-összefoglalásban¹⁷¹ jómagam sem hivatkoztam Nagy Gézára.

Nagy Géza és a székelyek török eredete

Nagy Géza ezt követően török népcsoportok irányában kereste a székely eredetkérdés megoldását. A továbbiakban hosszú oldalakat szentelt tanulmányában a magyar (és vele a székely) és a feltett hun névtani és nyelvi kapcsolatok elemzésének. Azt állapította meg, hogy a székelyek, mint Csaba népének egy része, csakugyan hunok voltak, „de nem a hun birodalom felbomlása után Erdélybe telepedett hunok, hanem azon szabir-hun törzs egyik ága, mely a Netád-melléki [Nedao menti] csata után a délkeleti oroszországi pusztaságra vonult vissza, s a magyarokkal teljesen összevegyült. Az összevegyülést bizonyára az segítette elő leginkább, hogy a törzsek egymásba házasodtak. ...Természetes, hogy az ekkép összevegyült két törzs közt annak a nyelve és faji jellege fog

¹⁶³ Uo., 198.

¹⁶⁴ Ezekre lásd MAKKAY J. 2006, 17–60 és 103–109.

¹⁶⁵ MAKKAY J. 2006, 17–47. További részletekre MAKKAY J. 2006a, 10–13.

¹⁶⁶ RÉTHY L. 1880, 30–46, 59–63. NAGY G. 1891, 211.

¹⁶⁷ NAGY G. 1891, 211–213, 235: *a blachok alatt, mint főntebb kifejtettük, rumunokat semmi esetre sem értetünk*. Nagy Géza a blak sok változata közül Anonymus *Blachii* alakját használta (Anonymus, cap. 9.; SRH I, 45).

¹⁶⁸ RÁSONYI J. 1981.

¹⁶⁹ Uo., 58.

¹⁷⁰ Közvetve viszont könnyen lehet, hogy épp az általa vágott úton járt. Ellentétben vele az a Bodor György ugyanis, akinek nyomán a blak kérdést így tárgyalja (Uo., 236–237), több mint valószínű, hogy igen. Bodor György bizonyítottan kapcsolatban állt a Székely Nemzeti Múzeummal, legalábbis 1940-től (vö. HERPEI J. 2004, 40. és 127, a 22. jegyzet.), tehát hozzájuthatott Nagy Géza munkájához (az azt tartalmazó, 1891. évi *Értesítő*ből nagy számú, protokollra elkülönített példány van ma is a sepsiszentgyörgyi intézményben).

¹⁷¹ MAKKAY J. 2006c.

dominálni, mely népebb volt. [– Közbevetőleg: ez az évtizedekkel később megfogalmazott Gombocz-teória egy korai változata. –] Így képzelhetjük a szabir-hunok és az ugor eredetű magyarok összeolvadását is, mely a honfoglalás korában olyan stádiumban volt már, hogy a faji és nyelvi különbségnek – bár, mint fentebb kifejtettük, eredetileg teljesen különböző, csakis az általános nyelvtörvényekben egyező nyelvet beszéltek – a két elem közt aligha volt nyoma. Csak a hagyomány különböztette meg a törzseket egymástól, aszerint amint egyik rész a magyar elem mesés ősapjától, Mogortól, a másik pedig a szabir vagy mondjuk: Csaba-hunokétól, Hunortól származtatta magát.¹⁷²

A következő lépés annak a megállapítása volt, hogy a Dnyeper melléken élő hun törzsekből (Dengizik népéből) alakult ki a bolgár nép, mivel Procopius például a bolgárokat egyszerűen hunoknak nevezte: „A 6. század közepén tehát a hun törzsek egy része új név alatt jelent meg a történelem színpadán, s mi ezt a nevet a bolgárban keressük.”¹⁷³ A levezetés így folytatódik: a nyelvi adatok szerint „a bolgárok nyelve legjellemzőbb tulajdonságaiban megegyezett azzal a nyelvvél, melyet a hunoknak tulajdonítottunk. Ilyen nyelvet ma az egész török–tatar népcsoportban egyedül csak a... csuvasok beszélnek, kik keleti Oroszországnak épp azon a részén laknak, hol egykor Nagy-Bolgárország terület el. ...*A csuvasok tehát, mint bolgár-utódok, egyedüli maradványai az egykor oly nagy szerepet játszott hun népnek. ...Az avarok...* szintén a hun néphez tartoztak, mint a bolgárok. Nemcsak az mutatja, hogy őket is felváltva *hunoknak* írják, pl. a longobard *Paulus Diaconus*,^[174] hanem a *hun* szó előfordul valódi nevükben, a *várkhun*-ban is...: *várnak* (*uar*) nevezték ugyanis Theophylaktos szerint az avarok... egyik ágát [az ál-avarokat] *s khunnak* a másikat.^[175]...

A *kazarokat* [viszont] Theophanes keletről való *turkoknak* nevezi... nem tartoztak a hun néphez [nyelvük nem hasonlított a csuvashoz]... A hunokkal való összevegyülés azonban, amely ugor elemekkel is elárasztotta a kazár nyelvet, megváltoztatta nyelvük eredeti keleti török jellegét, s *Ibn Haukal* joggal írhatta, hogy *a kazarok nyelve hasonlít a bolgárokéhoz, e két nyelv egy és ugyanaz*, mely sorok valódi jelentőségét *Ibn Fozlan* magyarázza meg: az ő korában ugyanis *a kazarok nyelve különbözött a török nyelvtől, s a kazarok éppen nem voltak hasonlóak a törökökhöz.*¹⁷⁶

IV. A bolgár–kavar kétnyelvűség és az etelközi csoportos nyelvtanulás

Ezzel visszaérkeztünk a nyelvtörténeti dilemmacsoporthoz. Nagy Géza 1883–86-os megoldását (a székelyek a finnugor–török keveredés utáni, de törökös nép által hozott hun hagyományt őrző csoportja) a nyelvváltások felmerült kérdései miatt nem tudom elfogadni. Abból a rövid részletből indulnék ki, amelyet Konsztantinosz császár örökített ránk a kazárok nemzetségéből való kavarookról:

„Tudnivaló, hogy az úgynevezett kavarok [helytelenül kabarok] a kazárok nemzetségéből valók. És úgy történt, hogy valami pártütés támadt közöttük a kormányzat ellen, és belháború ütött ki, felülkerekedett az előbb említett kormányzatuk, és a kavarok közül egyeseket lemészároltak, mások pedig elmenekültek, és elmenyén letelepedtek a türkökkel együtt a besenyők földjén [azokon a földeken, ahol ma a besenyők laknak], összebarátkoztak egymással, és holmi kavarooknak nevezték el őket. Ennek következtében a kazárok [tehát a kavarok] nyelvére is megtanították ezeket a türköket, és mostanáig használják ezt a nyelvet, de tudják a türkök másik nyelvét is.”¹⁷⁷

Moravcsik Gyula kommentárja szerint a részlet szövegezése nem világos, és háromféleképpen is értelmezhető. „De bármiként értelmezzük is a szöveget, a három mondat világosan arról tanúskodik, hogy a magyarok a kabar csatlakozás révén kétnyelvűek voltak [kétnyelvűek lettek].”¹⁷⁸ No, ez az, ami nem igaz! Már amennyiben magyar–török kétnyelvűséget jelentene.

Mint arra már régebben rámutattam,¹⁷⁹ nyelvtörténeti és történeti kutatásunk következetesen kitart a Moravcsik-féle, sőt a már jóval előtte megfogalmazott magyar–kavar (finnugor–magyar–kavartürk) kétnyelvűség teóriája mellett, azt vélvén, hogy a kétnyelvűség társadalmi méreteiben – társadalmi nyelvtanulással – könnyen és gyorsan elérhető tulajdonság.

Hunfalvy Pál már 1876-ban megtárgyalta az Árpádi törzsek és a kavarok eme kapcsolatát:

„...magának Constantinusnak következő előadásából is világos, hogy a kozárok felhatósága nem nagy lehetett a magyarokon. Mert a császári író így folytatja tudósítását: »Tudni kell, hogy az úgynevezett *kabarok* a kozár nemzetből valók. Lázadás történnén egyszer az uralkodás miatt, eme belháborúban a régi hatalom győze; a lázadók egy része levágték, másik része a turkokhoz meneküle, s azokkal

¹⁷² NAGY G. 1891, 202–203.

¹⁷³ Uo., 203.

¹⁷⁴ *A longobárdok története*, cap. 27.

¹⁷⁵ A várkony-kérdéshez lásd MAKKAY J. 2008, a 9. és az 53. jegyzet, további irodalommal.

¹⁷⁶ NAGY G. 1891, 204–206. Nagy Géza kiemelései.

¹⁷⁷ MORAVCSIK Gy. 1984, 46.

¹⁷⁸ Uo., a 33. jegyzet.

¹⁷⁹ MAKKAY J. 1994, 2.10.3.

egyesült. Azért a kozár nyelvre taníták a turkokat, s mai napig megtartják a maguk nyelvét, de tudják a másik, a turkok nyelvét is.«¹⁸⁰ Figyelemre méltó azonban, hogy Hunfalvy – nagyon korrekt módon – nem Árpádi magyarokról, hanem turkokról beszélt. Azaz egyfajta turkok megtanulták (tudták) egy másik turkféle nép, a kazárok nyelvét is. Ebben így nincs semmi csoda. Hiszen fölöttébb kézenfekvő, hogy az Árpádi turkok nyelve egy türk dialektus volt, és a kazárok által beszélt nyelv egy másik – szintén türk – dialektus volt

Később maga Hunfalvy is pedzegette ezt az egyetlen józan (és tudományos) lehetőséget, de végül elvetette:

„Hozzáteszi Constantinus azt az érdekes tudósítást, hogy a kabarok a magok nyelvére taníták a magyarokat, a magyar nyelvet meg ők tanulták el, s így két nyelven beszélének Constantinus idejéig. – Szókás e két nyelven csak két tájnyelvét (dialectus) érteni a magyarnak: ámde idegenek előtt, milyenek a magyarra nézve Constantinus és forrásai, a tájnyelvek különbsége nem tetszik fel; az idegen nem képes a németnek vagy szlávnak tájnyelveit megkülönböztetni. Constantinus okvetetlen két különböző nyelvről hallott volt. – Igen ajánlkozik a gondolat, hogy a felhozott törökség a magyar nyelvben a kabarok által került abba. Ebből az foly, hogy a kabarok nyelve csuvas-török volt. De az is foly belőle, hogy a kozarok is ilyen nyelvűek voltak, minélfogva a mai csuvasok a régi hatalmas kozarok szegényes maradványai volnának. ...De van olyan vélemény is, mely az arab író, Ibn Haukal kimondására – minélfogva a kozarok nyelve mind a töröktől, mind a perzsától különbözik, de megegyez a bolgárokéval – támaszkodván, a kozarokat az ugorokhoz számítja. Ezen vélemény mellett nyilatkozik Cassel is, József kozár király leveléből okoskodván, ... az utóbbi nem áll. ...A kabarok tehát más, ti. türk nyelv szavaival gazdagíták meg a magyart, mint láttuk; s a turkot és magyart csakugyan az idegen fül két nyelvnek volt kénytelen venni.»¹⁸¹

Két nyelvnek tehát, amelyből a turknak nevezett nép magyarul beszélt volna, a kazár-kavar pedig csuvas-hoz hasonló türkül, amely egyébként megegyezik a bolgárral. Érdekes vegyülék, de a sztyeppe bonyolult történetében miért ne fordult volna ilyesmi is elő. A találkozás eredménye pedig *egy kazár-bolgár keveréknyelv* lett, vélhetjük teljes joggal.

A keleti források viszonylag pontosak ebből a szempontból. *Balkhí* szerint a kazárok nyelve a tür-

kókéhez volt hasonló, és ezt *Ibn Haukal* azzal egészíti ki, hogy az *igazi* kazárok nyelve különbözik a türköktől [de azért lehetett hasonló, mert mindkettő türk nyelv volt]. *Isztakhri* szerint (10. század) a kazár nyelv hasonló a bolgárokéhoz, viszont különbözik minden más emberi nyelvtől.¹⁸²

Németh Gyula ezekből és más adatokból arra következtetett, hogy a Kazár Birodalomban beszéltek magyar nyelvet, de „ez nem lehetett jelentékeny nyelvhasználat.¹⁸³ Kiindulópontját tévesnek tartom, mert a hasonlító, de különböző nyelvet minden további nélkül idegen és más nyelvcsaládhoz tartozó – azaz magyar – nyelvnek vélte. Bármiféle törökhöz *hasonlító* nyelv ugyanis nem lehet finnugor!

Konsztantinosz császár szövegének immár hagyományos és egyedül elfogadhatónak kikiáltott értelmezése szerint a türkök (azaz Árpád egész népe) anyanyelvük, a finnugor magyar mellé rövid idő (három, vagy akár 20–25 év) alatt megtanult egy a finnugor magyartól teljesen idegen, török (kazár) nyelvet.¹⁸⁴ László Gyulának azonban feltűnt, hogy a forrás nem arról beszél, hogy magyar nyelvűek tanultak meg törökül a kabaroktól, hanem pusztán csak arról, hogy az (Árpád népevel azonosított) türkök megtanulták a kabarok nyelvét is, azaz egy másik török dialektust,¹⁸⁵ amely a kazároktól 830 körül való elszakadásuk után talán már feledésbe is merült náluk. Teljesen idegen dolog azonban még a Gombocz-elmélet alapul vétele esetén sem lehetett volna számukra, hiszen Árpád népe 300 évvel korábban még türk nyelvű volt.

Az a remekbe szabott feltevés, hogy a török (kazár-kavar) környezetbe került, csak alig korábban valahogy már elmagyarosodott, immáron tehát már magyar anyanyelvű Árpád népe most ismét megtanult volna kavar társaitól egy török nyelvet (azaz egy-két évszázad alatt kétszer is nyelvet váltott, **ez a kétszeri nyelvváltás tétele!**), érdekes ötletekhez vezetett. A kavarok a 9. század vége felé gyorsan megtanították ugyan a magyarokat a kazárra, de maguk már a 10. század közepe tájára beolvadtak az immáron törökül is ismét tudó magyarságba, és magyarul beszéltek.¹⁸⁶ Abba a magyarságba, amely most ugyan ismét megtanult törökül (kazáru), de azért nem törökösödött vissza.¹⁸⁷ Ellentétes irányú nyelvi folyamatok zajlottak tehát roppant sebesen a Kárpát-medencében! A gyulák udvarában viszont a visszatörökösödés (vagy csak török stúdiumok) után aligha beszéltek török nyelvet, bár néhány évtizeddel korábban ők is megtanulták

¹⁸⁰ HUNFALVY P. 1876, 215.

¹⁸¹ Uo., 268–269.

¹⁸² GOLDEN, P. B., in: CHEIA 1990, 263.

¹⁸³ NÉMETH Gy. 1991, 166–167.

¹⁸⁴ MORAVCSIK Gy. 1984, 46; GOMBOCZ Z. 1960, 22; LI-

GETI L. 1986, 532; BOBA, I. 1967, 75; RÓNA-TAS A., 1988, 129–130; MTört I/1, 535.

¹⁸⁵ LÁSZLÓ Gy. 1990, 185.

¹⁸⁶ GOMBOCZ Z. 1960, 22.

¹⁸⁷ LIGETI L. 1986, 360.

azt a kavaroctól. A kétnyelvűség azért nem volt nagy mérvű: annak ui. nyoma maradt volna a magyar szó-kincsben.¹⁸⁸ Jó lenne persze tudni, a másfél százados kazár–magyar együttélés során¹⁸⁹ a teljesen török környezetben hogyan magyarosodott el őt, eredetileg török törzsünk. Vagy csak hogyan őrizte meg magyar nyelvét. Éppen akkor, amikor az Árpádi honfoglalók törökül tanultak beszélni.¹⁹⁰ Talán a kazároctól vették volna át a magyar nyelvet (amikor őket, mint a kazár kagán – magyarosodó – alattvalóit türköknek hívták és tartották)?¹⁹¹ Ligeti szerint csuvasos típusú *jövevényszavaink* zömét a kazároctól vettük át,¹⁹² miközben e török szavakat átvevő őt török törzsünk meg elmagyarosodik (a kazárok meg nem is a csuvas nyelvjárást beszélték). E török szavaink így nem az elmagyarosodás előtti saját, anyanyelvi török szó-kincs része, hanem törökből éppen elmagyarosodó állapotú törökbe való átvételek.

Ilyesféle folyamatokra nincs példa a világtörténelemben! Árpád népe ráadásul nem „mentett [volna] át egykori – török – nyelvből egy-egy szót vagy tükrökefejezést sem, mint ahogy az elmagyarosodott kabarok egykori török nyelvükből átmentettek magyar nyelvjárásukba egyet s más”.¹⁹³ Ligeti szerint ilyen nyelváltási esetekben ugyanis ez szokott történni.

Ami a kérdés érdemi részét illeti, a török elemek a magyarban lehetnek ősi örökségek, és lehetnek jövevényszavak, történeti hátterüket illetően pedig három lehetőség is van:

– törökök hódoltattak finnugorokat, és azt követően beléjük olvadtak;

– finnugorok alkalmazkodtak a nomád török világhoz, és török jövevényszavakat vettek át;

– a magyarság eredetileg török etnikumú és nyelvű volt, és nyelváltással lett magyar, így a török szóanyagunk ősi örökség (mint gróf Zichy István is gondolta volt).¹⁹⁴

Ezek közül önmagában bármelyik lehetőség logikus, és semmi sem szól az első ellen, de lássuk be, hogy az előbbieken ismertetett, a közös nyelvtanulással kapcsolatos feltevések egyik lehetőség tudományos kereteibe sem férnek be!

Ligeti romantikus képet festett a kabar–magyar közös társadalmi nyelvtanulásról: „Az új helyzetben a konstantinói híradás új értelmet nyer. ...Először történt meg, hogy a kazároknak meg kellett tanulni

magyar vezetőik nyelvét. [A forrás persze nem beszél *kellről*, és Ligeti itt felcserélt valamit: *nem a kavarak tanultak Árpád népe nyelvéből, hanem ők tanították azok vezetőinek a törököt.*] Meg is tanulták, igen jól; igaz, a mai hazában is még száz esztendőbe telt, míg a maguk kazár nyelvét elfelejtették.¹⁹⁵ Miért kellene elfelejtenem saját anyanyelvemet, amikor azt éppen másoknak tanítom és szorgosan gyakoroltatom?

Váczy Péter még ennél is bonyolultabb képletet állított fel. Szerinte az Árpádi honfoglalók „...a magyaron kívül beszéltek törökül is, sőt legalább kétféle változatban [tehát saját török nyelvükön és a kabaroktól most tanult kazár–törökül], de „...a magyar nyelvű elem többségben vagy legalábbis hangadó lehetett.”¹⁹⁶

Társadalmi méretű nagy népi nyelvtanulásra a régiségből kevés adatunk van. Danaosnak és népének tíz generáció kellett, mire a trójai háború idejére göröggé vált, míg a hükszoszok 4. és 5. uralkodójuk korára (kb. 70 év alatt, Kr. e. 1600 körül) vettek fel egyiptomi neveket és nyelvet. Athén mondabeli első királya, az állítólag Egyiptomból jött Kekrops ugyan saját maga (már) kétnyelvű, hiszen az „egyiptomi” mellett már görögül is beszél, de Athén népének el-
lentéiből (a nők Athéna, a férfiak Poseidón hívei, a gyermekeket nem az anya, hanem az apa után nevezik el) látható, hogy a kétnyelvűség még a mítoszban sem egyszerű és természetes dolog.¹⁹⁷

A *kétnyelvűség* mint a valamelyik fél számára (az Árpád népe–kavar esetben mindkét fél számára) nyelváltás fő feltétele bonyolult folyamatok eredménye, amelyek legkevesebb három nemzedék idejét igénylik.¹⁹⁸ Még akkor is nagy-nagy nehézségekkel járnak, ha a két nyelvet genetikailag is rokonság köti egymáshoz (tehát dialektusokról van szó).¹⁹⁹ A folyamatot L. Bloomfield „intimate language borrowing”-nak nevezte.²⁰⁰ Két nyelv érintkezése során a kapcsolatok először a szókincs megismerésével és átvételével kezdődnek. Ezt követően a szoros érintkezések keretében következnek be a mélyebbre érő hatások, amikor a nyelv mélyebb rétegeire terjednek ki a hatások: a morfológiára és a nyelvtanra, például a főnevek ragozására vagy a hajlításra. Majd ezt követi a nyelváltás, a legtöbbször akkor, amikor az egyik (az átvett) nyelv beszélőinek társadalmi rangja magasabb. Ez nem kizárólagos feltétel ugyan, de egyelőre még nem került szóba, hogy a kavar–Árpá-

¹⁸⁸ NÉMETH Gy. 1991, 36, 262.

¹⁸⁹ LIGETI L. 1986, 350–360, 401, 531, 533; MTört I/1, 491–499; TÓTH S. L. 1988, 546.

¹⁹⁰ GYÖRFFY Gy. 1977, 404.

¹⁹¹ Györffy György, in: *Nomád*, 366.

¹⁹² LIGETI L. 1986, 440, 525; Berta Árpád, in: *Östörténet*, 25; Fried István, in: *Östörténet*, 42; MORAVCSIK Gy. 1927, 146–155; Róna-Tas András, in: *Östörténet*, 68.

¹⁹³ LIGETI L. 1986, 533.

¹⁹⁴ ZIMONYI I. 1990, 10–11. Vö. LIGETI L. 1940, 345–346.

¹⁹⁵ LIGETI L. 1986, 532–533.

¹⁹⁶ VÁCZY P. 1985, 24.

¹⁹⁷ HARRISON, J. E. 1963, 262.

¹⁹⁸ STEFANOVICH, M. R. 1989, 43.

¹⁹⁹ BLOOMFIELD, L. 1933, 25–27, 461.

²⁰⁰ DIEBOLD, A. R., jr. 1987, 27–28, a 10. j.

di nyelvtanulás során kik voltak magasabb társadalmi helyzetben.

Az ilyen nyelvváltás egyik eredménye az, hogy a felváltott (elfeledett, azaz *szubsztrátum*) nyelv mély hatásokat hagy maga után a felvett nyelvben, az uralomra került *szupersztrátumban*. Az elmélet híveinek ki kellene tehát mutatniuk a sok nyelvváltás után végül mégis győzelemre került Árpádi magyar nyelvben nemcsak az elfeledett ősi török réteget (hiszen volt egy korábbi türk-magyar – Gombocz-féle – nyelvváltás is), hanem a kazár együttélés, majd a kavár nyelvtanulás későbbi türk rétegeit is.²⁰¹ Három türk-török kölcsönzó-réteg (sőt morfológia és grammatika) röpke 3-4 évszázad alatt. Nem könnyű tudományos feladat azoknak a turkológusoknak, akik minden követ megmozgatnak azért, hogy Árpád következetesen türknék nevezett népét mégis finnugor nyelvűnek (a székeleyeket meg törököknek) lehessen tartani! Egy ilyen hármas ócsuvas kronológiai réteget mutatott ki Róna-Tas András, viszont ő sem tudta tisztázni, hogy a kazárok nyelve végül is ócsuvasos vagy köztörök jellegű volt-e.²⁰² „Nyelvészeti módszerekkel nem is tudjuk kizárni, hogy a magyar nyelv honfoglalás előtti jövevényszavai között egyaránt lehet bulgár-török és kazár.”²⁰³ Én persze ezt a lehetőséget a közös kettős nyelvtanulás esetén egészen biztosra venném. Az ebbeli bizonytalanságot mi sem mutatja jobban, mint az, hogy az egyik millenniumi külföldi kiállítás katalógusában a kazár nyelv bolgár-török nyelvnek számít.²⁰⁴

Mindez ráadásul csak akkor érvényes, ha egyoldalú nyelvtanulásra következtetünk. Forrásunk azonban *két irányú nyelvtanulásról* szól, és ennek folyamatai még bonyolultabbak, ha egyáltalában valaha is előfordultak valahol. Nyilvánvaló, hogy a közös Árpádi magyar-kavár nyelvtanulás hazai hívei nem gondolták át alaposan mondanivalójukat.²⁰⁵

Kétségtelen, hogy a higgadt tudományos kutatás által meghatározott feltételek – így folyamatos és közvetlen nyelvi érintkezés, a területi és a politikai együvé tartozás – *egy része* 860, de inkább 895 után

Árpád népe és a kavárok esetében is fennállott, vagy fennállhatott. Természetesen csak abban az esetben, ha a kavárok az új hazában nem egy tömbben, zárt etnikai közösségben települtek le. Ha azonban valóban olyan *zárt tömböktől/tömböket* alkottak volna 895 után, mint ahogy azt Györffy térképe ábrázolja,²⁰⁶ akkor a kavárok sem a 10. század közepére, sem a 11. századra nem magyarosodtak volna el. Mivel azonban a csatlakozott kavárok kétségtelenül elmagyarosodtak, egészen biztos, hogy nem ilyen zárt tömbökben telepedtek le 895–896-ban. Gyors elmagyarosodásuk ellen szólna egy ilyen zárt települési rend esetében az is, hogy nagyobb összetartó etnikai erővel rendelkeztek volna, mint a többi hét törzs.²⁰⁷ Györffy szerint viszont már 950-ben két nyelvűek voltak,²⁰⁸ és nem az Árpád népet törökre megtanító kavárok terjesztik el török dialektusukat, hanem a számos török etnikai, nyelvi és névadási sajátossággal bíró Árpád népe asszimilálja úgy magyarrá a kavárokat, hogy azok 2-3 nemzedék (!) alatt magyar nyelvűek lesznek. A szorgos nyelvtanárokból hirtelenében tanítványok lettek.

Az egyik zavaros nyelvtörténeti tétel a másik után! Éppen úgy, mint ahogyan legkiválóbb történész tudósaink nomád szokásnak vélik azt, amikor Salán vezér két korszó Duna-vízét és egy nyaláb füvet küldött Alpár mezejéről Árpád fejedelemnek.²⁰⁹ Nem ügyelve arra, amit Arisztotelész erről írt: *fölajánlani a földet és a vizet – szolgaságot jelent*.²¹⁰ Nem a nomád sztyeppen, hanem a negyedik századi Athénban! A küldött ajándékokat Salán követei nyújtották át Árpádnak: felajánlották földjüket és folyóikat. Szvatoptluk szintén készségesen adott földet, füvet és vizet.²¹¹ Arisztotelész bizonyára nem nomád sztyepei szokásjogról érkezett második athéni tartózkodásának éveiben.²¹²

Ilyen hihetetlen folyamatok – és következtetések – helyett logikusabb az, ha azt állapítjuk meg, hogy a kavárság egy török dialektussal ismertette meg Árpád törökül, de más – az onogur-bolgárságnál

²⁰¹ Ilyen például az Írországból beszélt – egyébként hibátlan – angol sajátos kiejtése, amely a kelta ír kiejtésének hatása a helyi angolra.

²⁰² RÓNA-TAS A. 1996, 92–97 és 100–101.

²⁰³ RÓNA-TAS A. 1996, 111. – A csuvas-kérdés körüli bizonytalanságra lásd RÓNA-TAS A. 1997, 49–57.

²⁰⁴ La Hongrie, 46. Hasonlóképpen az olasz nyelvű kiadásban is. Erről a kettős nyelvtanulásról nem esik egyetlen szó sem a kazár-Árpádi magyar viszonyról legutóbb megjelent kis füzetben sem (PETRIK I. 2008).

²⁰⁵ Például újabban THOMASON, S. – KAUFMANN, T. 1988; THOMASON, S. 2001; WEINREICH, U. 1963; WINFORD, D. 2002.

²⁰⁶ MTört I/1, a 33. térkép. Györffy már nem tart ki feltétlenül amellett, hogy a kavárok zárt tömbben éltek volna a bihari duká-

tusban (GYÖRFFY Gy. 1993, 211). A rá következő két évtizedben a kavár kérdés ilyesféle értelmezgetése már teljesen értelmét veszítette.

²⁰⁷ GOLDEN, P. B., in: CHEIA 1990, 248.

²⁰⁸ Györffy ÁMTF I, 1963, 572.

²⁰⁹ Anonymus, cap. 16. és 38.

²¹⁰ Arisztotelész 1982, 157 (1399b).

²¹¹ *Képes Krónika*, cap. 28.

²¹² A *Képes Krónika* 2004. évi kiadásában, minden bizonnyal a fordító Bollók János hatására már „a föld, a víz és/vagy a fű átadása, illetve követelése a különböző népeknél – és nem csak a steppeieknél – a meghódolás jele” (*Képes Krónika*, 178, a 217. jegyzet). Az igazság az, hogy a sztyeppéről egyetlen, ilyen szokásra utaló adat sem létezik. Ha mégis létezne, kéretik a forrásadatok felsorolása.

szokásos – dialektusban beszélő népét. Az említett adatok szerint is a kavarok (kazárok) nyelve különbözött a türkökétől, de ahhoz hasonló volt. Ezt nevezik *önálló dialektusnak!* Ebben az esetben viszont rövidebb-hosszabb idő alatt az Árpádi honfoglalók és a hozzájuk csapódott kavarok együtt magyarosodtak el, vették át az előttük érkezett magyarok finnugor nyelvét. Nem a székelyek voltak tehát kavarok, hanem a kavarok magyarosodtak el, többek között a székelyek magyar nyelvének hatására. Innen az esetleges székely–kavar–török nyelvi kapcsolatok (ha vannak, helyesebben ha voltak ilyenek).

A magyar–kavar kétnyelvűség kérdésében a hazai tudományosságban sehol nem esik szó például arról sem, hogy a kétnyelvűség (bilingvizmus) állapotának beköszöntét általában megelőzi a *diglossia*.²¹³ Így a felsőőri nyelvjárás területén is,²¹⁴ és csak ezt az állapotot követi inkább *két nemzedék után* a kétnyelvűség. A folyamat östörténeti-régészeti értelmezése is lehetséges.²¹⁵

*Erre a kétnyelvűségi kérdésre*²¹⁶ azonban kár ennyi szót vesztegetni. Simon Róbertnek az Ibn Fadlán úti beszámolójához fűzött fantasztikusan gazdag jegyzetanyagából ugyanis megtudjuk, hogy al-Bírúni szerint „a bulghárok és a szuwárok... nem arabul beszélnek, hanem egy *türk és kazár keveréknyelven*”. Isztakhrí és Ibn Hawqal szerint pedig „a bulghárok nyelve olyan, mint a kazároké”. Kiderül Simonnál az is, hogy a *szuwáz* a *csuvas* legrégebbi formája lehet.²¹⁷

Ebből immáron teljesen összeállhatna a kép, mely szerint Árpád népe egy türk-bolgár törzs volt, és a türk nyelvet beszélő kazár kavarokkal egy *türk és kazár keveréknyelven* kommunikált. Kíváncsi lennék, hogy hosszú távon mely turkológus vagy honfoglalás-szakértő fog ennél jobb megoldást találni az

állítólagos Árpádi–kavar kétnyelvűsége. Már csak azt kell eldönteni, hogy a kétnyelvűség valóban jó kifejezés-e egy egymás (két rokon dialektus) számára könnyen érthető keveréknyelvre. És hogy kik beszéltek a honfoglaláskor – *magyarul?*

***

Nagy Géza jórészt elfeledett – vagy egyszerűen mellőzött – felismeréseitől nem vezet egyenes út László Gyula elméletéig és álláspontjáig. Felfogását a székely-kérdésben sem sikerült elfogadtatnia, részben azért nem, mert egyes megoldásaiban zsákcába került. Így lehetséges az, hogy tudósaink még 2004-ben is elképzelhetőnek tartották, hogy „a székelyek magvat valóban hun néptöröké alkotta, mely már a honfoglalás előtt a Kárpát-medencében lakott, a nyugati nyelvekben ugyanis, ahová nevük szláv közvetítéssel került át, névalakjuk olyan nyelvallapotot tükröz, mely – Vékony Gábor véleménye szerint – a honfoglalás előtti szláv nyelvallapotnak felel meg”.²¹⁸ Melyek a szláv közvetítéssel (a honfoglalás előtt!) a nyugati nyelvekbe került névalakok?²¹⁹ Mindent lehet, csak azt nem, hogy a székelyek azóta magyarok, amióta a magyarok?

Vizont szinte kizárólagos érdeme Nagy Gézának, hogy olyan kérdésekben is felvette a burkolt harcot vagy inkább vitát az Hunfalvy Pál akkor uralkodó álláspontjával, amelyekben Vámbéry Ármin nem. Nincs módomban most megvitatni azt, hogyan sikerült őt végül szinte teljesen elhallgattatni, de legalábbis úgy befolyásolni, hogy apró tézisek kivételével a következő két évtizedben – korai haláláig – nem folytatta ezt az utat. Teljes mértékű elismerést (jóvátételt) László Gyula sem hozott számára. Az általa óvatosan megnyitott kutatási lehetőségek és irányok ma viszont már mindenki számára adotak, az út járható.

Makkay János – MTA Régészeti Intézet, Budapest, Üri u. 49, H-1014; janosmakkay@freemail.hu

²¹³ Az *Idegen szavak szótárában* nem találtam rá magyarítást. Legújabbban Kiss Jenő szerint *kettősnyelvűség*.

²¹⁴ GAL, S. 1979, 107.

²¹⁵ MALLORY, J. P. 1992, 145–49.

²¹⁶ Ezt a kétnyelvűséget László Gyula más irányban értette félre. Ő azzal hozta kapcsolatba, hogy a régi magyar nyelvben Pais Dezső és Bárcai Géza szerint két alapvető (magyar) nyelvjárás mutatható ki (LÁSZLÓ Gy. 1973/1977, 261). Konsztantinosz császár adatának azonban ehhez a kétnyelvűséghez semmi köze!

²¹⁷ SIMON R. 2007, 74, a 263. jegyzet. Az én kiemelésem.

²¹⁸ Képes Krónika, 174, a 188. jegyzet.

²¹⁹ Az angol *Szekel* és a német *Szekler* egyáltalában nem lehet ilyen bizonyíték. (Vö. SOED, II:s.v.) A Vékony Gábor feltevését megítélendő elég beleolvasni a hasonló feltevésekben bővelkedő, hagyatékából kiadott kötetbe (VÉKONY G. 2007). A *székely* névnek megfelelő *siculus* stb. középkori alakjaira lásd KRISTÓ Gy. 2002, 11–12. Azt nem tudtam megállapítani, hogy a középkori angol, francia és német dialektusok ismertek-e egyáltalában kifejezést a mai *székelynek* megfelelő népfogalomra. Valószínűleg nem.

Irodalom

- CHEIA = *The Cambridge History of Early Inner Asia* (ed. by D. Sinor), Cambridge 1990.
 ERT = *Erdély rövid története*, 2. kiadás, Budapest, 1993.
 ET I = *Erdély története a kezdetektől 1606-ig*, Budapest, 1986.
 Györffy ÁMTF I = Györffy Gy.: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, I, Budapest, 1963.
 Képes Krónika = *Képes Krónika* (ford. Bollók J.; a fordítást gondozták és a jegyzeteket készítették Szovák K. és Veszprémy L.), Budapest, 2004.
 KMHnsz I = *Korai magyar helynévszótár 1000–1350*, I, *Abauj–Csongrád vármegye* (szerk. Hoffmann István), Debrecen, 2005.
 KMTL = *Korai magyar történeti lexikon* (főszerk. Kristó Gy.), Budapest, 1994.
 La Hongrie = *La Hongrie de l'an Mil. Naissance d'une nation européenne*, Milano, 1998.
 MTört I/1 = *Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig*, I/1. k. (1. kiadás: 1984; 2. kiadás: 1987), Budapest.
 Mahmud Terdzüman = *Nagy Szulejmán udvari emberének magyar krónikája. A Tarih-i Ungurus és kritikája* (ford. Hazai Gy.), Budapest, 1996.
 Nomád = *Nomád társadalmak és államalakulatok* (szerk. Tőkei F.), Budapest, 1983.
 Óstörténet = *Óstörténet és nemzettudat 1919–1931* (szerk. Kincses Nagy É.), Szeged, 1991.
 SOED = *Shorter Oxford English Dictionary* (5. kiadás), Oxford, 2002.
 SRH I = *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* (ed. E. Szentpétery), I, Budapest, 1937.
 Tarih-i Üngürüz = *A magyarok története. Tarih-i Üngürüz Madzsar Tarihi* (ford. Blaskovics J.), Budapest, 1982.

*

AMÉDÉE THIERRY, M.

1874 *Histoire d'Attila et de ses successeurs* (2 vols.), Didier, Paris.

Anonymus

1975 *Gesta Hungarorum*. Hasonmás kiadás (a magyar fordítása: Pais D.), Budapest.1999 *A magyarok cselekedetei* (ford. Veszprémy L.), Budapest.

Arisztotelész

1982 *Rétorika* (ford. Adamik T.), Budapest.

BANNER J. – JAKABFFY I.

1954 *A Közép-Dunamedence régészeti bibliográfiája*, I, Budapest.

BARTHA A.

1977 Feltételezések és igazságok. László Gyula: Régészeti tanulmányok, *Népszabadság*, 1977. augusztus 13., 7.

BARTHA A. – ERDÉLYI I.

1961 Népvándorlaskori régészetünk módszertani és elméleti kérdéseiről, *ArchÉrt*, 88:1, 68–76.

BENKŐ L.

1990 Adalékok a székelyek korai történetéhez, *Új Erdélyi Múzeum*, I:1–2, Budapest, 109–122.1998 *Tanulmányok az Árpád-korról*, Budapest.2003 *Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről*, Budapest.

BLOOMFIELD, L.

1933 *Language*, New York.

BOBA, I.

1967 *Nomads, Northmen and Slavs*, The Hague-Wiesbaden.

BÓNA I.

1984/1987 Az avar birodalom felbomlása. A kelet-magyarországi avarság pusztulása (fejezetek), in: MTört I/1, 340–346.

1991 A székely kérdés mai állása egy régész-történész szemszögéből, in: *Történelem, régészet, néprajz. Tanulmányok Farkas József tiszteletére* (szerk. Ujváry Zoltán), Debrecen, 9–17.1996 Honfoglalás és régészet, *Korunk*, 1996, 8:21–40.

Bonfini, A.

1995 *A magyar történelem tizedei* (ford. Kulcsár Péter), Budapest.

CASSEL, S.

1848 *Magyarische Alterthümer*, Berlin.

COLARUSSO, J.

1998 Languages of the dead, in: *The Bronze Age and Early Iron Age Peoples of Eastern Central Asia* (ed. by Mair, V. H.), Washington D.C., I:431–444.

DEMÉNY L.

1997 Mítoszok és valóság – a székely nemzettudat történelmi háttere, *Magyar Tudomány*, 104:11, 1309–1320.

DIEBOLD, A. R., jr.

1987 Linguistic ways to prehistory, in: *Proto-Indo-European: The Archaeology of a Linguistic Problem, Studies in Honor of Marija Gimbutas* (S. N. Skomal and E. C. Polome, eds.), Washington, 59–71.

ERDÉLYI I.

1986 *A magyar honfoglalás és előzményei*, Debrecen (?).2002 *A magyar honfoglalás és előzményei*, Budapest.

- 2008 A „kettős honfoglalás” hipotézise, és ami körülötte van, *Eleink*, 7:1 (13), 52–58.
- FEJES P.
2008 *Mit írtak az ősmagyarokról 46 000 évvel ezelőtt?* Budapest.
- GAL, S.
1979 *Language shift: social determinants of linguistic changes in bilingual Austria*, New York.
- GOMBOCZ Z.
1921 A bolgár kérdés és a magyar húnmonda, *Magyar Nyelv*, 17:15–21.
1960 *Honfoglalás előtti bolgár-török jövevényszavaink*, Budapest.
- GYÖRFFY Gy.
1977 *István király és műve*, Budapest.
1983 A magyar állam félnomád előzményei, in: *Nomád*, 365–390.
1990 *A magyarság keleti elemei*, Budapest.
1993 *Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések – új válaszok*, Budapest.
1996 A honfoglalás évezredes távlatból, *Magyar Nemzet*, 1996. augusztus 17., 18.
- HARRISON, J. E.
1963 *Themis: a Study of the Social Origins of Greek Religion*, London.
- HEREPEI J.
2004 A Székely Nemzeti Múzeum igazgatói jelentései, 1939–1944, *Acta (Siculica) 2003/3 (Emlékkönyv a SzNM 125 éves jubileumára, 3)*, T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 36–132.
- HONTI L.
1981 Magyar őstörténet – finnugor nyelvtudomány, *Élet és Irodalom*, 1981. május 23., 5.
- HOPPÁL M.
2008 Tiszteljük egymás szimbólumait! *Magyar Hírlap Hétfégi Melléklet*, 2008. augusztus 2., 11–12.
- HUNFALVY P.
1876 *Magyarország ethnographiája*, Budapest.
1880 *A székelyek*, Budapest.
1883 *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, Wien–Teschen.
- IMETS J.
1897 *Hun nyomok a székelyföldi hely- és családnevekben*, Budapest, 56 p.
- Iordanes
2004 *Getica. A gótok eredete és tettei* (közreadja Kiss M.), Budapest.
- JÓSA J.
1921 *A cserkesz–székely rokonság*, Mezőtúr, 16 p.
- KISS G. – TÓTH E. – ZÁGORHIDI CZIGÁNY B.
1998 *Savaria – Szombathely története a város alapításától 1526-ig*, Szombathely.
- KLIMA L.
1998 Székelyek az ország szegélyén, in: *A népvándorlaskor fiatal kutatóinak VII. összefüvetete, Pécs, 1996. szeptember 27–29.* (szerk. Kiss M. és Lengvári I.), Pécs, 263–269.
- KMOSKÓ Mihály
1927 Keleti királyok címeinek jegyzéje, *Magyar Nyelv*, 1927, 287–293.
- KNIEZSA I.
1938/2000 Magyarország népei a XI. században, in: *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján* (szerk. Serédi J.), Budapest, 1938, II. k., 365–472 (újából megjelent Kiss L. bevezető tanulmányával, in: *Kisebbségkutatás Könyvek*, Budapest, 2000).
1939 Gepidák voltak-e a székelyek? *Magyar Családtörténeti Szemle*, 1939, 181–193.
1943–1944/2001 Kelet-Magyarország helynevei, in: *Magyarok és románok*, Budapest, 1943–1944, I:111–313 (újából megjelent Kiss Lajos bevezető tanulmányával, in: *Kisebbségkutatás Könyvek*, Budapest, 2001).
- KORDÉ Z.
1991 *A székelykérdés története* (Haáz Rezső Múzeum, *Múzeumi Füzetek* 4.), Székelyudvarhely.
1997 Gondolatok a székely eredetkérdésről, *Aetas*, 1997, 2–3:7–31.
- KORYAKOVA, L. – EPIMAKHOV, A.
2007 *The Urals and Western Siberia in the Bronze and Iron Ages*, Cambridge.
- KRISTÓ Gy.
2002 *A székelyek eredete*, Szeged.
- KRISTÓ Gy. – MAKK F. – SZEGFŰ L.
1973 *Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez*, I (*Acta Historica*, XLIV), Szeged.
- LÁSZLÓ Gy.
1970/1977 Kérdések és feltevések a magyar honfoglalásról (Előadásvázlat), *Valóság*, 13, 1970:1, 48–64 (újra megjelent in: LÁSZLÓ Gy. 1977, 213–233).
1973/1977 Magánbeszéd a honfoglalásról és a kettős honfoglalásról, in: *Évezredek hétköznapjai* (szerk. Szombathy V.), Budapest, 1973, 164–197 („Emlékezzenek régiekre! Az Szythiából kitiüttekkel...” címmel; újából megjelent in: LÁSZLÓ Gy. 1977, 234–275).
1977 *Régészeti tanulmányok*, Budapest.
1978 *A „kettős honfoglalás”*, Budapest, 1978 (új kiadása: Helikon Kiadó, Budapest, 2004).
1981 *Őstörténetünk*, Budapest.

- 1987 *Őstörténetünk*, 3. kiadás, Budapest.
- 1990 *Őseinkről. Tanulmányok*, Budapest.
- 1996 *Ex Libris. Mesterségem: régész*, Budapest.
- 1997 A szlávok régészeti kutatása hazánkban, *Új Magyarország*, 1997. október 13., 9.
- 1991 A „kettős honfoglalásról”, in: *Haza a magasban* (A Magyar Fórum Ünnepi melléklete 1997. június 27-én, a szovjet megszálló csapatok kivonulása alkalmából), 4.
- LIGETI L.
- 1940 *Az ismeretlen Belső-Ázsia*, Budapest, [1940].
- 1986 *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*, Budapest.
- MAKKAY, J.
- 1994 The treasures of Decebalus, *Specimina Nova*, 10, Pécs, 1994 (1995), 151–215.
- 1994 *A magyarság keletkezése*, 2. kiadás, Szolnok.
- 1995 The treasures of Decebalus, *Oxford Journal of Archaeology*, 14:5, 333–343.
- 1995a Decebál kincsei, *Századok*, 125:5, 967–1032.
- 1996 Copper and gold in the Copper Age of the Carpathian Basin, in: *Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen. Festschrift für Amália Mozsolics* (hrsg. von T. Kovács), Budapest, 37–53.
- 1996a A csángók, a mezőségiak és a székelyek honfoglalása, *Hitel*, 9:9.
- 1998 László Gyula régi és új barátai, in: *Havi Magyar Fórum*, 6:11, 1998. november.
- 1999 Valter Pannoniában, a Waltharius Hungáriában, in: Ekkehard barát: *Vita Waltharii manu fortis. Erős kezű Valter története* (ford. TULOK M. és MAKKAY J.), Budapest, 109–165.
- 2000 *Hogyan kell őstörténelmet írni*, Budapest.
- 2003 *Magyarok – avarok – szlávok*, Budapest.
- 2004 *Korai szláv kölcsönszavaink keletkezési kérdései és a honfoglalás*, Budapest.
- 2005 *A székelyek*, Budapest.
- 2006 *Az avar Attila*, Budapest.
- 2006a *Sövény és Szer*, Budapest.
- 2006b *A honfoglalás bolgár modellje*, Budapest.
- 2006c *Hogyan lettek a blakokból románok*, 2. (bővített) kiadás, Budapest.
- 2007 *Szarvasok, lovak, szemfedők, üstök és tálak*, Budapest.
- 2007a *Árpád fejedelem*, Budapest.
- 2007b *Árpád-sávós zászló a királyi lándzsán. Mikor koronázták meg István királyt?* Budapest.
- 2008 *Három hun história Attila gyuláról, Krimhildről és Orsolyáról*, Budapest.
- MALLORY, J. P.
- 1992 Migration and language change, *Peregrinatio Gothica*, III, Oslo.
- MORAVCSIK Gy.
- 1927 A II. nemzetközi bizantinológiai kongresszus, *Egyetemes Philológiai Közöny*, 51:146–155.
- NAGY G.
- 1886 *Adatok a székelyek eredetéhez és egykori lakhelyéhez* (klny. A Székely Nemzeti Múzeum Értesítőjének I. kötetéből), Jókai ny., Sepsiszentgyörgy.
- 1891 Adatok a székelyek eredetéhez s egykori lakhelyük, *A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője*, II. rész, 125–275. (Az 1885. november 20-án lezárt kézirat előbb jelent meg különnyomatként, I. NAGY G. 1886, és csak azután kötetben. Csak a cím nyomása következtlen, ugyanaz a szedés-tördelés.).
- NAGY J.
- 1879 *A székelyek scythá-hun eredetűsége és az ellenvélemények*, Budapest, 74 p.
- 1879a *A székelyek*, Kolozsvár.
- NAGY M.
- 1940 Gepidák voltak-e a székelyek ősei? *Budapesti Szemle*, 1940:232–238.
- NAGYAJTAI KOVÁCS I.
- 1836 Igaz-e, hogy a székely nemzet Tatár kunjaitól származott... *Nemzeti Társalkodó*, II, 189, 197, 205. szám.
- NÉMETH Gy.
- 1991 *A honfoglaló magyarság kialakulása*, 2., bővített és átdolgozott kiadás [1. kiadás: 1930], Budapest.
- 2003 *Görög történelem. Szöveggyűjtemény* (szerk. Németh Gy.) Budapest.
- OBERMÜLLER, W.
- 1872 *Die Herkunft der Székler und d. Zigeuner Race*, Wien, 19 p.
- PAIS D.
- 1926 *Magyar Anonymus*, Budapest, 1926.
- PÁL, J.
- 1994 Die Herkunft der Szekler in der Geschichtsschreibung (bis 1948), *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 37:2, Hermannstadt-Sibiu-Nagyszeben, 19–31.
- PANELLA, C.
- 2008 Imperial insignia from the Palatine Hill, in: *Roma and the Barbarians. The birth of a New World* (ed. by J.-J. Aillagon et alii), Venice–Milano.
- PETRIK I.
- 2008 *Rejtélyek országa*, Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, Budapest, 2008.

- RÁSONYI L.
1981 *Hidak a Dunán*, Budapest, 1981 (új kiadása: Budapest, Helikon Kiadó, 2004).
- RENFREW, C.
1987 *Archaeology and language. The puzzle of Indo-European origins*, London, 229.
- RÉTHY L.
1880 *Anonymus az erdélyi oláhokról*, Budapest
- RÓNA-TAS, A.
1988 *Ethnogenese und Staatsgründung. Abhandlungen der Rheinisch-Westfälischen Akademie der Wissenschaften, 78 (Studien zur Ethnogenese, Bd. 2.)*, Opladen, 107–142.
1996 *A bonfoglaló magyar nép*, Budapest.
1997 Török nyelvi hatások az ősmagyar nyelvre, in: *Honfoglalás és nyelvészet* (szerk. Kovács L. és Veszprémy L.), Budapest, 49–57.
- SCHUSTER, F.
1937 Die Gepiden-Szekler-Theorie, *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift*, 1937:190–208.
- SEBESTYÉN Gy.
1898 Avarok-e a mai székelyek? *Ethnographia*, 1898:405–425.
1899 Az avar–székely kapcsolat emléke, *Ethnographia*, 1899:1–25.
1899a Az avar–székely kapcsolat pere, *Erdélyi Múzeum*, 1899:515–529, 574–590.
- SIMON R.
2007 *Ibn Fadlán. Beszámoló a volgai bolgárok földjén tett utazásról*, Budapest.
- STEFANOVICH, M. R.
1989 Can Archaeology and Historical Linguistics Coexist?... The Puzzle of Indo-European Origins, *Mankind Quarterly*, 30:129–158.
- SZABÓ K.
1880 A „székely” nemzeti névről, *Századok*, 1880:404–410.
- SZÁDECZKY-KARDOSS L.
1917 Magyar-rokon népek a Kaukázusban, *Turán*, 1917:177–182, 301–311, 369–373. 7
1926 A székelyek oláh rokonságának meséje, in: *Csengery-Emlékkönyv*, Szeged.
- SZÁDECZKY-KARDOSS S.
1992 *Az avar történelem forrásai*, Szeged.
1998 *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*, Budapest.
- SZÁDECZKY-KARDOSS, S. – MARÓTI, E.
1986 *Avarica. Über die Awarengeschichte und ihre Quellen. (Acta Universitatis de Attila József Nominatae. Acta Antiqua et Archaeologica, 24; Opuscula Byzantina, 8)*, Szeged.
- SZÉKELY I.
1559/1960 Krónika ez világnak jeles dolgairól, Krakko, 1559 (faksimile kiadása = *Bibliotheca Hungarica Antiqua*, III, Gerézdi R. kísérő tanulmányával és gondozásában, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960).
- THOMASON, S. – KAUFMANN, T.
1988 *Language contact, creolization and genetic linguistics*, Los Angeles.
- THOMASON, S.
2001 *Language contact. An introduction*, Edingburgh.
- VÉKONY G.
2007 *A rézkortól a hunokig. Régészeti tanulmányok a hagyatékból*, Budapest.
- WEINREICH, U.
1963 *Languages in contact: findings and problems*, The Hague.
- WINFORD, D.
2002 *An introduction to contact linguistics*, Oxford.
- TÓTH S. L.
1988 Az etelközi magyar–besenyő háború, *Századok*, 122:541–556.
- VÁCZY P.
1985 Etelköz, *História*, 7:4, 24–25.
- VÁMBÉRY Á.
1895/2003 *A magyarság keletkezése és gyarapodása*, Budapest, 1895 (hasonmás kiadása: Dunaszerdahely, 2003).
- ZIMONYI I.
1990 Török–magyar rokonság és a nyelvcsere lehetősége, *História*, 12:2, 10–11.
- ZSOLDOS A.
2008 Román–magyar történelemszférum, 2008. május 23–24., *História*, 29:4–5.

Siculica Hungarica
De la Géza Nagy până la Gyula László
 (Rezumat)

Originea secuilor și stabilirea lor în părțile marginale ale Bazinului Carpatic ridică mai multe probleme rămase deschise până azi. Înainte de toate: oare este vorba de magharizarea unui grup etnic turcic (de limbă turcică), sau au fost totdeauna maghiari (de limbă fino-ugrică)? Lucrarea aduce argumente în sprijinul ultimei posibilități. Problema gemenă: au fost însă într-adevăr de limbă maghiară și descălecătorii lui Árpád, la sfârșitul sec. al IX-lea? Ce fel de schimbări de limbă puteau să aibă loc de fapt, când și unde, în timpul etnogenezei secuiești (și maghiare)? Studiul caută depășirea contradicțiilor din și dintre părerile referitoare de azi în direcțiile deschise de teoria lui Gyula László (1910–1998), a „descălecării de două ori”: ia în calcul mai multe etape de ocupare de spațiu (etică, de limbă, respectiv politică) în Bazinul Carpatic, de-a lungul a câtorva secole din a doua jumătate a primului mileniu, ale unor elemente de populație de stepă și ale unor elite cu o puternică conștiință dinastică, care până la urmă va duce la formarea populației/națiunii maghiare. Dintre punctele cardinale ale lucrării se poate evidenția că acceptă cronica lui Anonymus drept o sursă istorică autentică, însă identifică figura lui Attila de aici cu un cagan avar târziu (onogur), cel care a fost înfrânt de Carol cel Mare, respectiv populația „blachilor” cu un grup etnic carluc (turcic). Atrage atenția totodată, analizând un mare studiu, mai vechi de 120 de ani și aproape uitat de știință, al lui Géza Nagy (1855–1915), că aceste posibilități de cercetare au fost deschise în esență în mare parte deja de acest savant, custode atunci al Muzeului Național Secuiesc din Sf. Gheorghe (ulterior custode-diriginte al Muzeului Național al Ungariei).

Siculica Hungarica
From Géza Nagy to Gyula László
 (Abstract)

The origin and settling of the Székelys in the fringes of the Carpathian Basin have risen several yet unanswered questions: namely, whether they are to be considered as the Magyarization of a Turkic ethnic group (with Turkic language) or were they ever Magyars from the very beginning (with Finno-Ugrian language)? The study argues in the favour of the latter possibility. There is however a twin-problem: were Árpád's conquering tribes at the end of the 9th century a Hungarian-speaking people? What kind of language-changes could possibly taken place during the ethnogenesis of the Székely (and Hungarian) nation, respectively when and where? The study seeks to resolve the contradictions within and among today's extant historical views on the path opened by the so-called “twofold conquest” theory elaborated by Gyula László (1910–1998): it counts with successive migrations and successive ethnic (populational, linguistic) and political gaining ground in the Carpathian Basin, in few centuries of the second part of the first Millennium, of more ethnic elements and elite groups with firm dynastic conscience, leading to the formation of the Magyar people/nation. One of the cardinal points of the study worth to be mentioned is that it accepts Anonymus's Chronicles as authentic source of history, but identifies the figure of Attila from it as a late Avar (Onogur) khagan who was defeated by Charlemagne, and in the “Blachii” population sees a Karluk Turkic ethnic group. At the same time, it calls the attention, analyzing a 120 years old study of Géza Nagy (1855–1915) almost forgotten by the specialists, that the main research possibilities in the field had been actually opened in majority by this scientist, then curator of Székely National Museum of Sepsiszentgyörgy (later curator-director of Hungarian National Museum).